ادبي بحثونه

لیکوال: اروابنادا استاد ګل پاچاالفت

۱۳۷۳

ادبي بحثونه

PROPERTY OF
ACKU
4223

لیکوال

اروابناد استاد کل پاچاالفت

۱۹۹۴/۱۳۷۳

ناشر :
سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان

کمپیوتر دیزان : عبدالحی سحر
دچاپ شمیر : زرتوکه
بیه (۱۵/-)

فهرست

سرليك	مخ
ادب	۱
دادب دکلمې اصل	۱
دادب دکلمې تاريخ	۲
دادب تعريف	۳
دادب تقسيم	۴
شعر	۴
شعردخوشحالپهنظرکښې	۷
شعردحميدپهنظرکښې	۱۰
شعردشيدا پهنظرکښې	۱۱
پهژوندکی دشعراوادباغيزه	۱۴
دادبتأثيرپهاسلامي فقه کي	۳۱
صريح اوکنايه	۳۵
ظاهر،نص،مفسر،محکم	۳۵
داستثنابحث	۳۷
لغوي تدقيق	۳۹
فصاحت	۴۳
بلاغت	۴۴
عواطف	۴۵
دعواطفوصدق	۴۵
دعواطفوتجلي اوظهور	۵۹
دعواطفوثبات	۶۰
خيال	۶۱
مبتکرخيال	۶۱
مصورخيال	۶۳
مفسرخيال	۶۴
تمثيل	۶۸
عاميانه بلاغت	۷۰

بسم الله الرحمن الرحيم

دناشرسريزه

«ادبي بحثونه» دارواښاد استاد الفت يوتحليلي کتاب دی چې دادب پۀ کلمه، دادب پۀ هدف ، دادبي آثاروپه اغيزاوتأثير،دپښتو شعراوادب پۀ ځانګړنواو خصوصياتو بحثونه لري اوپۀ دې توګه دادب يوه عمومي نقشه راباسي اوخپل لوستونکي لکه دخپلو تخليقي آثاروغوندې پۀ خوږه اوجذابه ژبه دادب بڼ ته ورننباسي.

داکتاب دادب دمعرفی پۀ باب يوهغه کتاب دی چې لوستونکی له ادب سره له هره اړخه اشناکوي او دادب مدخل او درشل يې ګڼلای شو.

دااثرهم له ځوانانواو دادب له ليوالانوسره مرسته کوي اوهم دخارجي ځيړونکوله پاره دپښتو ادب کړۀ وړۀ ورښيي.

سازمان مهاجرين مسلمان افغانستان داګتورکتاب تکثيروي او دارواښاد استاد الفت دادبي يادداشتونواو برداشتونوديوۀ غوره اثرپۀ توګه يې وړاندې کوي. هيله ده چې دادب مينان يې پۀ مينه ولولي او معلومات تري ترلاسه کړي.

په درناوي.

سازمان مهاجرين مسلمان افغانستان

ادب

دادب دکلمې اصل :

اصل يې «هذب» دی دبې عيبه پهٔ معنی .

دهذب کلمه پهٔ اصل کښې دهغې ونې دپاره استعماليدله چې ځينې ځانګې اوځينې ښاخونه بهٔ يې قطع شوه اوصافه به شوه، وروسته دا کلمه له محسوساتونه معنوياتوته رانقل شوه او هغه چاته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنې مهذب به شو.

اهل لغت ټول پهٔ دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان دپاره دونې له تهذيبه رانقل شويده . ځکه چې معنوي او عقلي امورله حسي اشياؤڅخه مأخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب ، عقال، عقال څخه مأخوذه ده .

نو دهذب دکلمې (ذ)پهٔ (د) بدل شو او دغه ابدال پهٔ عربي کښې ډير مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم ، جذم ، دقطع پهٔ معنی (هـ) ه پهٔ (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم پهٔ عربي کښې متعارف دي لکه :

اهل ، آل ـ ماه ـ ماء او داسې نور ...

نو هذب هدب شو او هدب پهٔ ادب بدل شو .

ځینې وایي چې په یوناني ژبه کښې ادیب هغه چاته ویل کیده چې خبرې به یې خوږې وې او دښهٔ او ازاوښې نغمې خاوند به وُ نوهر کله چې عربي او یوناني لغتونه یوله بله ګډ شوي دي دغه لغت هم له یوناني څخه اخستل شویدی .

ځینې نور وایي چې ادب له « دأب» څخه مأخوذدی چې دعادت پهٔ معنی دی او دحال وشان پهٔ معنی هم ذکر شوی دی لکه: «کدأب آل فرعون » مګر دغه راز اشتقاق پهٔ عربي کښې ډیر نظایر نه لري.

دادب دکلمې تاریخ :

ځینې وایي چې داکلمه دجاهلیت پهٔ زمانه او د اسلام پهٔ ابتداء کښې نه وه ځکه چې نه دهغه وخت پهٔ ادبي آثارو کښې راغلې ده اونه پهٔ قرآن کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه پهٔ دې نبوي حدیث «ادبنی ربی فاحسن تادیبی» کښې ذکر شوې ده (داحدیث محدثینو پهٔ دغو الفاظو نه دی ضبط کړی) ځینې نور وایي چې داکلمه دجاهلیت پهٔ زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت پهٔ اشعارو او قرآن کریم کښې نشته ددې دلیل نشي کیدای چې داکلمه پهٔ هغه وخت کښې هیڅموجوده نه وه .

دوي دخپلې مدعا دثبوت دپاره دادلیل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه پهٔ حدیث اود اصحابو یادتابعینو پهٔ اقوالو کښې راغله او هیڅایې دمعنی اومفهوم پوښتنه ونکړه معلومه ده چې پخـواهم وه او

ارنجا لانۀ ده ویل شوې . وایي چې داکلمه دحضرت علي (رض) په اقوالو کښې هم ډیره راغلې ده او دجاهلیت پۀ وخت کښې هم «اکثم » بن صیفی دښي تمیمو مشهور خطیب ذکرکړیده .

د ادب تعریف:

لغوي معنی خویې تهذیب دی او څۀ شی چې له چاسره یاله کوم شي سره لایق او مناسب وي هم ادب ورته ویل کیږي لکه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور ...

اصطلاحاً : ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وینا او بیا ن کښې له خطا او غلطۍ څخه ساتي، ځکه ادبي علوم هماغه علوم بلل کیږي چې دوینا ښه والی او بدوالی غلط او صحیح خوږوالی اوپیکه توب ښیي او پۀ منثوراو منظوم کلام کښې د فصاحت او بلاغت له خوا بحث کوي.

دادب پۀ تعریف کښې ویل شوي دي چې ادب دښو الفاظوپه وسیله دخپلو احساساتو او ادراکاتو یادزړۀ دخبروښکاره کول او داوریدونکو پۀ ذهن کښې یې کښینول دي یعنې ادب یوازې دافکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی بلکه له یوه ذهنه بل ذهن ته انتقال او ابلاغ هم پکښې ملحوظ دی .

دا انتقال کۀ پۀ ښۀ ډول او مهارت سره وي چې هم پۀ کښې ښه کلمات انتخاب شوي وي او هم دکلماتو دښۀ ترکیب اوښۀ استعمال پۀ لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ویل کیږي او کۀ داسې نه وي نوعادي خبرې دي.

د ادب تقسیم :

ادب دخپل جوهري او ذاتي تقسیم پهٔ لحاظ دوه ډوله دی :

ادب محض، ادب مخلوط :

ادب محض هغه دی چې بې دبیان له لطف او خوږوالي څخه او بې دبدیع احساس له تحریکه بل مقصد اوبله غایه پکښې نهٔ وي لکه ځینې عشقي غزلې چې درحمان بابایادحمید او خوشحال او نورو شاعرانو پهٔ دیوانو کښې ګورویاځینې منثور اشعار چې دطبیعي مناظرو یاداحساساتو او عواطفو تمثیل پکښې وي.

مخلوط ادب دیته وایي چې یوادیب کوم تاریخي، علمي ، اجتماعي مطلب پهٔ ادبي پیرایه کښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي نودلته ادب واسطه ده اوپهٔ لومړي صورت کښې غایه ده .

دلومړي قسم ادب پهٔ لحاظ دادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحی کیفیتونه، حسن او جمال، دطبیعت بنکلي مظاهر او مناظر، نفسي اغیزې، قلبي تمایلات ګڼل کیږي مګر دوهم قسم ادب هرڅهٔ پهٔ غیږ کښې نیسي او کیدی شي چې سړی ساینس او تخنیکي یاریاضي مسایلوته هم ادبي رنګ ورکړي او ادب پهٔ هرڅهٔ کښې ګڼ کاندي.

شعر

وایي هغه موزون کلام دی چې دانسان پهٔ احساساتو او عواطفو

کښې تحریك پیدا کوي، ځینې نورولایي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافیه ولري اوکه نه هغه شعر دی.

څوك بیاوایي چې نه هرڅۀ چې پۀ زړۀ اثرکوي او پۀ انسان کښې تعجب یاجوش او جذبه پیدا کوي هغه شعر دی، نو ددوي په نظرکښې جهان ټول شعر دی چې سړی یې د آسمان پۀ ستورو اوشفق کښې ، دډکو اومستوسیندو نوپۀ څپو ، دګلونو او چمنونوپۀ رنګ اوطراوت کښې ، دغروپه لوړوڅوکو، دآبشارونو پۀ مستی، دبلبلو پۀ شور دښکلو پۀ ښایسته سترګو او نازونو کښې ګوري، نه یوازې دانه! دمهجورو او آرزو مندوپۀ اوسیلیو ، د دردمنو پۀ آه وفریاد، دمظلومانو پۀ ژړا کښې هم شعري کیفیت موجود دی.

له دغسي مختلفو تعریفونوڅخه معلومیزي چې یو داسي کلام چې پۀ زړۀ او احساس تأثیر کوي او پۀ کلاسیکي تعبیر(بدیعي احساسات پۀ شور راولي) هغه خواورمرو شعردی، نوکه ځینې نورشیان هم شعروي وي به،مګر هغه شعرچې خلق پرې یوشاعرستایي هغه همدغه شی دی او پۀ الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ پۀ باب کښې ډیری خبرې شویدي چاپۀ شعر کښې وزن ډیر مهم جزء بللی دی او چاادبي صنعتونو ته پۀ ډیر اعتنا کتلي دي، پخوابه خلګو دغه شعري صنایع چې ځینې لفظي او ځینې معنوي دي دشعر پۀ ماهیت او حقیقت کښې داخل ګڼل مګر اوسني یې دشعرلباس او زیور بولي همدغه سبب دی چې دپخوا وخت ادبي مبصرینو اومنقدینو دغو صنعتوته پۀ اصلي نظر کتل او دشعر قیمت یې پۀ همدغه معیار

سنجاوه ددوي پۀ نظر کښې به ښۀ شعر هماغه ؤ ،چې کوم معنوي صنعت به پکښې ؤ لکه : صنعت طباق ، صنعت مقابله ، مراعات النظير ، صنعت مشاکله ، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه،صنعت استخدام، صنعت جمع ،صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم ،جمع او تفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع ، اطراد ، تعجب او داسې نور...

يابه پکښې له لفظي صنايعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ، قلب، اشتقاق ، رد العجزعلی الصدر ، ذوالقافيتين ، متلون او داسې نور ...

مګراوس څوک پۀ دغه راز جامواوکالونه غوليزي اودشعر ناوې پخپله ګوري پۀ دې کښې څۀ شک نشته چې يوښۀ لباس پۀ هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښۀ نه ښکاره کيږي ،مګرلباس پۀ هروخت کښې تغيير کوي او د زيب وزينت سامان وخت پۀ وخت بل راز کيږي کله خلك اوزدې جامې اغوندي کله لنډې، يووخت بخی او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښۀ ګڼل کيږي، کله په کالو کښې ډير افراط کيږي اوکله بياهغه پايزيبونه او دسرو نتکی له رواجه ولويږي شعرهم پۀ دې وخت کښې خپل لباس او زيورله پخوانه بل راز کړيدی او هغه ټول پخواني کالي نه اغوندي ، که څوک يې پۀ ډير زور او تکلف ورواغوندي نوخلك يې نۀ خوښوي بلکه عيب يې ګڼي .

دغه اوسنی نظريه چې دشعرپۀ باب کښې پيدا شوې او شعرغير له دغو ادبي صنايعو څخه يوبل معنوي شی ،ولي دپښتو پۀ اشعاروکښې

یې له پخوا نه تطبیق وینو اوزمونږ ددې وخت ځینو ښاغلو ادیبانوچې ددغه صنعتود پاره پهٔ ډیر تکلیف یوبوبیت چیرته پهٔ دیوانونو کښې دمثال اوڼمونې پهٔ ډول پیدا کړی داهماغه صنعتونه دي چې پهٔ غیر قصدي او ارادي ډول پهٔ پښتو اشعارو کښې پیداشوي اوځهٔ ډیر زیات کوښښ ورپسې نهٔ دی شوی یعنې. پښتنو شاعرانودخپل زړهٔ،خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به یې ویلی نوکه به ځینې صنعتونه هم پهٔ کښې راغله راتله به مګر دوي اصلي شی نه ګاڼه او همدغه شي ته یی شعرنه ویلې بلکه دزیور اولباس پهٔ نظر یې ورته کتل.

ددې دپاره چې داخبره پهٔ خوشبینې او محض تعبیراتو حمل نشي شعربه دځینو پښتنو شاعرانوپهٔ نظر کښې وښیو ، چې دوي شعرته پهٔ کومه سترګه کتلي دي اودشعر ماهیت دوي ته څنګه جلوه کړې ده ؟

شعردخوشحال خان په نظر کښې :

لکه غـــشي لـــــره بویه تـــیر انداز
هسې شعـــــرلره بـــویـــه سحـــرســـاز
همیـــــشه د زړهٔ پـــهٔ لاس تلـــه د وزن
زیات وکـــم لـــه وزنـــه یوتوری غـــماز
پـــهٔ تـــور آس دحقیقت نـــاوې سپره کـــا
پـــهٔ سپیـــن مـــخ پلو نیـــولی دمـــجاز
سل جلوې سل کـــــرشمې سل مکیـــزونه
پهٔ نظر کـــــښې یې ښکاره دسترګـــوناز

دصنعت زیـــور پهٔ څورنگـــه ورپـــورې
دتشـبیه چنـــدې چو وه بانـــدې طـراز
دمضمون دنزاکـــــت غـــمزه ورځـــخه
سرتـــرپـــایـــه درست صـــورت سره یـــوراز
که پهٔ نظم کښې کـــار ګه اوتپـــوس راوړي
هم دزړونومـــپه ښکـــار ګرځي لـکه بـــاز

چې یـــوه ویـــنایې وکـــړه هوښـــیارهغه
عاقلان به ویـــــل کـــاندی پهٔ ایـجاز

* * *

خوشحال پهٔ دې بیتو کښې کمال کوي چې خپل آغازپهٔ غشي اوتیراندازئ کوي ځکه چې دشعرغشی هم پهٔ زړونولګیزي او همدغه یې هدف دی ،سحر ویل ورته که څهٔ هم نوی تعبیرنه دی مګر منلی او مسلمه خبره ده ، داچې له وزنه یوزیات یاکم توری غمازبولي ډیرښهٔ خبره ده اوله غمازنه ورته بله ښهٔ کلمه نشوپیدا کولی، که ووایو چې دغمازکلمه به هیچادغسې پهٔ ځای نه وي استعمال کړي څهٔ غلطه خبره بهٔ نهٔ وي .

دخوشحال له دغه شعرڅخه معلومیزي چې دی بې وزنه کلام ته شعرنه وایي ،پهٔ دریم بیت کښې چې دحقیقت ناوې پهٔ تور اس سپروي اوپهٔ سپین مخ یې دمجازپلو نیسي څومره ښهٔ تعبیر دی ځکه چې حقیقت ومجازعلاوه پهٔ دغه مفهوم چې دبلاغت پهٔ فن کښې یې لري او

دیوې کلمې استعمال پهٔ موضوع له،معنی کښې حقیقت بولي اوپهٔ نورو ځایو کښې یې مجاز ګڼي دتصوف او عرفان پهٔ لحاظ بله معنی لري او نور کوایف پکښې لیده شي پهٔ هرصورت مو زویلی شوچې خوشحال بې حقیقته کلام ته شعرنهٔ وایي اوبې دحقیقت له سپین مخه دمجازښایسته پلو اورنګین پوړنی هم څهٔ اصلي غایه نهٔ بولي.

دخوشحال پهٔ نظر کښې شعریوه حقیقي ناوې ده چې هم سپین مخ لري هم مجازي پلو، چې له سلو جلووسلو کرشومکیزونو سره یې پهٔ سترګو کښې هم نازشته او دصنعت څورنګه زیور ورپورې دی.

وګورئ اچې خوشحال صنعت ته دزیورپهٔ سترګه ګوري اواصلي معشوقه یې نه ګڼي دمضمون دنزاکت غمزه هم بې له صنعته یوبل شی ګڼي او سر ترپایه دشعر پهٔ صورت کښې تناسب او یوراز والی غواړي بیانو وایي چې پهٔ دغسی نظم کښې که کار ګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنی جوړشي چې دزړو نو ښکارکوي .

هو! دشعرله زړونوسره کار دی اودهمدغه ښکار د پاره پیداشوی دی

پهٔ دې بیت کښې علاوه پهٔ دې لطف چې له کارغه او ټپوس نه زړهٔ وړونکی باز جوړوي دالطف هم شته چې دزړهٔ دښکارپهٔ یادولوسړي ته دخپلې اولې مسری تیراندازي اوغشی هم یادوي، پهٔ وروستي بیت کښې چې ایجازیوه شاعرانه او ادبي هوښیاري بولي ښایي چې دخپل دغه شعر ایجازاوزیاتو دلالتونوته به هم اشاره کوي چې څومره ښهٔ مطالب یې پکښې ځای کړي دي اوپهٔ یوځوبیتو کښې یې دومره څهٔ ویلی دي چې یوه لویه مقاله یایوه رساله ورځنې جوړیدی شي.

شعردحميد په نظر کښې :

شعرنه دی داخوناب دزخمي زړه دی
يادستي وتلی دم له خولې دمړه دی
يانغمه دنيم بسمل مرغه دخولې ده
يامجنون ته معما ښکلې ليلی دهٔ
يادويتو اباسيندوهلی موج دی
يالمبناوه دحيرت وتلی فوج دی

دلته که څه هم حميد پهٔ ظاهره کښې وايي چې شعرنه دی مګر مطلب يې دادی چې همدغه شی شعردی او پهٔ دې درې بيتوکښې دی خپله نظر يه دشعرپهٔ باب کښې پوره ښکاره کوي .که څوک دابيتونه پهٔ دقت وګوري هغه پوهيږي چې حميد شعرته څهٔ وايي او شعر دده پهٔ نظريه کښې څنګه ښکاره شوی دی ؟ (د دی بيتومورد به خاص وي مګر حکم يی عام د ی) دی وايي شعرياد زخمي زړهٔ خوناب دی ياهغه وروستی دم دي چې له صورت اوکالبوت څخه پهٔ ډير حسرت وتلی وي او ډيرګران آرزو ګاني پرې ايښي وي ياد عشق دنيم بسمل مرغهٔ يامجنون ته دليلی معما ده يادوينودجوش موج يايو عالم حيرت دی چې دی ورته فوج وايي او دحيرت له ښاره يې راوتلی ګڼي.

دحميد زيات مهارت پهٔ دې کښې دی چې دشعر پهٔ تعريف کښې يوعالم تر ددښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پيژندل څهٔ اسانه کار

نه دی . دا آسانه خبره ده چې سړی ووایي شعردانسان بدیعي احساسات خوځوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه او په څه راز، او شعر دومره اغیزه له کومه کړه ؟ نوخبره ډیره ګرانیږي او دحمید غوندي یوموشګاف بویه چې داځواب ووایي او دشعرپه معرفی کښې دشعر دتأثیر علت او سبب هم بیان کړي.

دحمید دغه تعریف چې دشعر دپاره شاعرانه تعریف دی موږ د پې ته ملتفت کوي چې شعر یو درداواحساس،یو دعشق او جمال پیغام ، دیوه هیجان او اعجاب او تحیر موج او فوج دي چې پهٔ الفاظو او کلماتو کښې بې ګورو .

شعردشیدا پهٔ نظرکښې :

مضمون دشعر لکه پیـــکردی
رنګین الفاظ یې رخت وزیوردی
ورته ضروردي دا دواړه څـــیزه
پیکرکه هر څودلربا تـــــردی

* * *

شیدا هم په شعرکښې پیکر او زیور سره بیل کړي دي او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظوته شعر ووایي اوشاعري پهٔ الفاظوکښې ولټوي مګر بې رخت وزیوره پیکر هم نه خوښوي او پهٔ دې ضرورت اقرارکوي. که ربښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی اورنګین الفاظ داحق لري چې رخت وزیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو

تأثير يوه منلې خبره ده او هرڅوك پوهيږي چې ادبي کلمات پهٔ هرڅاو هرځای کښې قوي حاکميت لري .

ډير شعرونه شته چې يو مضمون پکښې راغلی دی اودتوارد پهٔ اثر کښې هغه څهٔ چې يوه شاعرويلي بل هم ويلي دي مګر ديوه الفاظ شاعرانه دي اودبل نه دي ځکه ديوه شعرښهٔ ګټل کيږي اودبل هغو مره نه.

شعردعليخان په نظر کښې :

عـــذاب نه دی نه ثواب شعرخو ثوب دی
ګاه يې اغوندي انسان ګاهې ســـبـــوع
عنوانات دي دا ابيات معـــنون حـــکم
ښهٔ بـدګوره دمحمـــول اودمـــوضـــوع

دعليخان له دې دوه بيتو معلوميږي چې دی منظوم الفاظ شعر ګڼي او وايي چې شعر يولباس دی چې کله به يې ښهٔ سړی اغوندي اوکله بديعني دی لکه خوشحال اوشيدا شعريوپيکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس يې ګڼي چې کله يوه ښهٔ شي اوکله بد شي ته پهٔ غاړه کيږي. دعليخان نظر يه هم دشعر پهٔ نسبت لکه دپخوانيو نظريه داسې ده اوس هم ځينی کسان شته چې وايي شعر يوښايسته لوښی دی چې کله پکښې دوا اوکله پکښې زهر لويږي ياشعر يوزيور دی چې کله ښې ښځی اوکله بدې ته پهٔ غاړه کيږي (۱) .

مګر دعليخان پهٔ نظرپکښې يوشی شته چې دی يې دې خبرې ته اړکړی دی. چې شعرته لباس وايي،هغه شی دادی چې عليخـان لـه

(۱) پدې باب کښې پهٔ بله ډيوه کښې يومضمون شته چه دلته يې بيانه رانقلوم.

ځینوداسې ملایانوسره خبرې کوي چې هغوی شعرممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب اونه عذاب ووایي بلکه ثوب یې وبولي اودشعر لمنه د دوي له لاسه خلاصه کړي، دهمدې لامله ددغو بیتو آغازهم پهٔ دې ډول کوي :

عالمان شعرپهٔ څهٔ ګڼي ممنـــــوع
ډیر ابیات لـه آنحضـرته دي مسموع
عذاب نه دی نه ثواب شعر خوثوب دی
ګاه یې اغوندي انسان ګـــاهي سبوع

که چیرې علیخان یې ددغسی کوم عامله دشعر حقیقت بیانولی یاچاترینه پوښتنه کړې وای چې شعرځهٔ شی دی؟ یقین دی چې شعر به یې تش لستونې نه ژګنلی ځکه چې علیخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقیقت او معنویت ته نه وي پریوتلی اومحض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي، که څوك دده دیوان وګوري او دده شعرونه له نظره تیر کړي یقین به وکړي چې دغه رازمفکوره اودی ډیر سره لرې دي مګر خبرې داقتضاآتو تابع دي کله چې دسړي مطلب پهٔ یوه شي کښې بل شانته وي نظریه یې هم بل رازشي.

رحمان بابا چې دشعر او ادب پهٔ مقام کښې لوړځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته ،خوماته یې پهٔ دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده دشعر پهٔ نسبت خپله نظریه پکښې ښکاره کړې وي او موږ پوه شو چې شعردده پهٔ نظر کښې څه رازوؤ؟ مګر چې دشعررنګ وصورت ته یې ګورو او داهم پهٔ نظر کښې

نیسو چې دی خپل شعرپه ساده انشاءاو سوزان شعر ستایي پوهیزوچې دی پۀ شعر کښې معنوي حقیقت او سوز خوښوي او ساده جمال ورته ښۀ ښکاره کیږي.

پۀ ژوند کښې دشعر او ادب اغیزه :

که ژوند او حیات ته ښۀ ځیر شواو دانسانانو کامیابي اوناکامي پۀ نظرکښې ونیسو .دبدبختیو او نیکبختیو پۀ پټو پټو سببو نو پسې سترګې وغړوو پوهیزو چې ادب او ادبي رجال پۀ دنیا کښې مؤفق دي او ژوند دادب پۀ اړاښو روان دی . هغه اشخاص چې پۀ جامعه کښې مقبول دي او هغه کسان چې پۀ بد نظر کتل کیږي پۀ عقل اوفکر ، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګرپۀ ادبي لحاظ به ډیر تفاوت لري.

داچې له یوه بل نه اوروفلانکی پۀ خبره پوهیږي یادښۀ سلوک خاوند دی فلانی سړیتوب لري .ددې ټولو خبرورجع دهغه ادبي حیثیت او شخصیت ته وي اودهغه له ادبي او صافو څخه مختلف تعبیرونه دي.

که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټول صفتونه چې داشخاصوشخصیت ترې نه تشکیلیږي تجزیه کاندي هیڅ شك نشته چې ادبي خصایص او ممیزات پکښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت اوشقاوت سرپۀ همدغه ځای کښې دی ، دلته تاسې دځینو بدبختو شاعرانوحال اوحیات پۀ نظر کښې مه نیسئ ځکه چې دوي دهغوادباؤپه نسبت چې له مواقعو نه پۀ خوږو خبرو، ظرافتونو او لطایفو،ادبي حکایاتو اواشعارو استفادې کوي خورا لږ دي او هیڅ پۀ حساب کښې نه راځي.

دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر او شاعران نۀ دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حال له مقتضاسره سم له خپل ادبي اقتداره ، له خپلو اوضاعو اوحرکاتو،له خپلو خبرو اواظهاراتوکاراخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم پۀ ځینوموارد و کښې ویلی شي نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان کۀ څۀ هم بیسواده وي او څۀ نۀ شي لیکلی ادبي رجال او دادب خاوندان بلل کیږي. دغه راز ا دباء تاسې دشعراؤ پۀ تذکرو او جرایدو یا مجلو کښې مۀ لټوئ بلکه پۀ مجلسو اومحافلو لارو او کوڅو،کور وکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډیر او څومره مؤفق دي.

که چیرې شعرو ادب یوه ډیوه وبولو اوشاعرانوته ددغې ډیوې سوي پتنګان وولایوویلی یې شومګرکوم اشخاص چې ددغې ډیوې پۀ رڼا کښې ناست دي او ادبي محفل یې جوړ کړی کله دشمع پۀ نسبت او کله دپتنګ پۀ نسبت ښۀ ښۀ بیتونه وایي اوپۀ مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښي وي داهماغه ادبادي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.

هرچاته به پخپل کورو کلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوي پۀ خلقو کښې نفوذ او تأثیرلري او دغه نفوذ ددوي له ادبي اقتداره پیدا شوی وي څوک چې له خلقو سره پۀ خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هرڅوک ښۀ پوهولی شي.دخپلی مدعا د پاره ادبي دلایل چې پۀ عامه طبقه بلکه پۀ خواصو هم ډیر تاثیر لري پیدا کولی شي هغه هرګوره پۀ جامعه کښې مقبولیت لري او پۀ ادبي مهارت باندې عزت ، ثروت، شخصیت ،ښۀ شهرت ، هرڅۀ ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ پۀ

ژوندا‌و حیات حاکمیت لري اوپهٔ دغو خوږو پسې هرڅوک هڅه کوي .
کله چې موږ خپه یو او خپګان راپیښ شوی وي ، یا کوم مصیبت اوبد
بختي راغلې ،ي نوپهٔ ادبي ویناؤ خپله تسلي کوو او پهٔ شعرونو خپل
غم غلطوو، پهٔ دغسی احوالو کښې که پهٔ یوه داسې صحبت اومجلس
کې ګډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یاڅوک دغم او مصیبت
صبرواستقامت پهٔ نسبت شعرونه وایي اورازراز حکایتونه کوي ضرور
هغه پخوانی حال نه پاته کیږي او پهٔ وضعیت کښې تغییر راځي که
چیرې کوم دښادی مجلس وي یا د دوه تنو دپخلاکولو او نږدې کولو
دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق او ادبي استدلال
دخوشحالی شعرونه ډیر کار کوي . که ددوه تنو څهٔ جګړه اودعوه وي
نوهم پهٔ ادبي براهینواوشواهدو بنې بنې فیصلې کیږي. دغه راز حیاتي
جریانات چې پهٔ نظرکښې ونیسو ویلی شو چې ادب زموږ هغه ملګری
دی چې پهٔ غم اوښادیٔ کښې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره
لري.کله چې تیاره او تورتم له هرې خوازموږ پهٔ ژوند احاطه وکړي او
دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې دامید کړکی راته
خلاصوي او درڼا زیری راکوي پهٔ همدغو مره وینا هم دادب تعریف نه
تمامیږي باید ووایو چې ادب پهٔ جګړو او دعوو کښې شاهداو حکم هم دی
ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې یوه خبره دڅوتنو په قضاوت
فیصله کیږي هلته ادب او ادبي اقتدارډیرډیرکومکونه کوي که خبره
دولږوته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري اوهرڅوک یې له
تأثیرلاندی راځي، له دغسې محافلو او مجالسوچې تیرشو او خرابات ته

ننوزوهلته هم دغه د پوهانو اوصوفیانو اشنا (شعرو ادب) له رندانو سره ډیرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلومیږي مګر عجیبه لاداده چې دغه دبزم او بزمیانو همنشین دخطابو پۀ ممبرونو هم دریږي اوپۀ مکتبواو مدرسوکښې داخلاقو درس هم ورکوي .کله چې دوطن او ملیت دناموس ساتلو وخت راشي بیا داسې سندرې وایي چې د توریالیو او ننګیالیو وینې پۀ جوش راځي او ځانونه سره اورته غور ځوي ،داځکه چې شعر و ادب دحیات پۀ هره خواکښې کارلري اوحصرواختصاص نه قبلوي .هرشاعر چې ګوریې پۀ یوه شعرکښې به ځان یوراز ښیي او پۀ بل کښې به بل شان معلومیږي همدغه سبب دی چې ځینې کسان دشاعرمعنی پۀ (متلون المزاج).باندې کوي اووایي چې شاعر هغه څوک دی چې دخپلو احساساتوتابع وي او هرڅه یې چې پۀ زړه وکړځي هغه وایي.

رښتیا وایي شاعران خپل احساسات او عواطف نه شي پټولی او ارومرویې خلکو ته پۀ شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعریف یوازې دشاعر دپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګوریۀ دخپلو احساساتو لږ او ډیر تابع دي اوله خپل زړه څخه تر جمانې کوي خو دنورو خلکو خبرې بادوړي او دشاعرپاتې کیږي ځکه دمزاج پۀ تلون یوازې دی یادیږي اوبل چاته څوک ګوته نه نیسي که چیرې همدغه سړی چې شاعرپۀ دغه صفت پیژني خپل ځانته وګوري او هیرزړی نه وي پوه به شي چې انسان پۀ ټولو اوقاتو کښې یوراز نه وي او پۀ ډیرو شیانو کښې یې فکر یوراز اوبل راز کیږي ډیر ځله پۀ کوم مجلس کښې

پۀ کومه موضوع بحث کیږي او راز راز مختلف ومخالف نظریات او دلیلونه راوړل کیږي چې داکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خیالونه بل راز کیږي ډیر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سړي ته ښۀ وایي بله ورځ بې بدبولي یووخت دیوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات اوجذبات راوښې کړي بل شان شي چې پۀ طبعي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره یووړل فکر کوي اوپۀ جمعیت کښې بل ډول، دیوه کتاب اوبل کتاب پۀ کتلو ډیر فرق پۀ کښې راځي او واقعات وحوادث بیخي بل شی ورځني جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوال اوروحي کیفیات پۀ نظر کښې ونیسي اورومروبه اقراروکړي چې زۀ پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبابه بل څوک شم ،پۀ محراب ومنبرکښې یورازجلوې کوم اوپۀ کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم! نوداخوی یوازې دشاعرنه دی دډیرودی هرانسان کله له دنیانه مرورشي اواخرت پۀ خوب ویني کله ښیا دډنیا یوه شیبه عیش اوعشرت له جنتونوسره نه برابروي .

انسان پۀ ډیر واحوالو کښې داحساسي او ادبي اغیزو تابع وي او کله کله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثریت پۀ اعتبار ادبي دی نه عقلاتي. ادب او احساس دزماني او مکاني اغیزو او حوادثو له تأثیر لاندی وي او تعقل هم دغو اغیزو او تأثیراتوته غاړه ایښې ده نوهرکله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی او شعردشاعر دژوندون هنداره ده ضرور به کله اخلاقي کیږي اوکله به عشقي رنګ پیدا کوي. یووخت به پکښې دننګ وغیرت خبرې وي بل وخت به

ننګ وغیرت پۀ ډبرووليي نوهیځ تعجب نشته که خوشحال خان یووخت وایي:

مخ دهغو تورشه چې یې مینې نفساني دي
یوه مینه باقي ده نورې کل مینې فاني دي
مکړه دنفس تغوته دهواپۀ لورې مـــه ځه
واړه دنفس چارې شیطاني، نه رحـماني دي
کردبدومکـړه بدکـــــاران دبدوکـرکا
هرچې نیکوکاردي دنیکی په دهقاني دي
وخورې ځملې پاڅې نه دې فکرنـه دې ذکر
تهٔ څهٔ سړی نه یې داخـویونه حیـواني دي
مه اوسه بې ذکره همیشه اوسه پـــهٔ فکر
ذکر فکرو اړه دزړهٔ کاردی روحانـــي دي
ډیرخلق ناپوه دی چې یې ډارنه شي له مرګه
خاندي هوسیزي پهٔ څـهٔ خوښ پهٔ نادانې دي

* * *

همدغه واعظ پهٔ بل وخت کښې دنفساني مینواو خواهشاتو له اثر لاندې راځي اوپهٔ ښکاره ناری وهي چې خوله یې راکړه یاوایي:

مست یم می پرست یم همیشه ایاغ پهٔ دست یم
یوساعت چې حئ رابانديې غم دی یې ایـــاغه

تل هواهوس کړه تراوله يوپۀ لمس کړه
ستاله غمه څۀ دي که زۀ ولاړم له فراغه

* * *

مګرپۀ دې ويلوپې هم تنده نه ماتيږي اوپۀ ډيروصريحوالفاظو دهغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس بريدوخبره ده نوهرکله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهيڅ انسان داسې نه شي کيدای چې دنفس له خواهشاتوچور لاس واخلي ياشپه او ورځ پۀ لهوولعب مصروف شي او هيڅکله ورته دمړينې فکر پيدا نه شي شعر هم نه بشپړه اخلاقي کيږي او نه بيخي شهواني کيدی شي نوکه څوک پۀ دې باب کښې شاعر ملامتوي بايدمطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي ياپۀ بل عبارت هم داکوي هم هغه که چيرې شاعرهم دنورو غوندې ټک ياهوښيار شي چې دزړۀ خبرې اوخپل تمايل پټ کړي ژوندۍ يورازاونغمه يې بل رازوي پۀ شعرکښې به هرګوره دغه خونداوکيف پاته نۀ شي ځکه چې شعر خودهمدې لاملهپۀ زړو نو تأثير کوي چې دزړۀ خبرې دې اوله حيات سره موافقت لري پۀ همدغه وجه شعر او ادب دتأثير او اغيزې پۀ لحاظ له علم اوفلسفې نه ميدان وړی دی اوهغه کسان چې ادبي او خطابي اقتدار لري او د خپل ادبي استدلال اوادبي سحر پۀ اثر دخلقو پۀ احساساتولوپې کوي پۀ هغو کسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري اوله علمي براهينوکاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتويولوی عالم «ګوستاولوبون » وايي:

که غواړې چې يو جمعيت له خپل تأثير لاندې راولۀ نوهرڅۀ چې

ورته وايي پهٔ تاکيدي ډول يې وايه اوپهٔ ډير حرارت يې مکرر کوه ! صحيح براهين او مثبت حقايق پريږده اوله علمي اومنطقي جدل څخه کارمه اخله.له هغو حرکاتواو تمثيلونوډير کاراخله چې حواس له تأثيرلاندې راولي .مجازي عبارات، جالب نظرتشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت،وطن ، وروروليي ، علم، حقيقت ، مساوات ډيرډيروايه ! پخپلو خبروکښې دخلقو خواهشات له نظرلاندې نيسه نه عقلونه .

دګوستاولوبون له دې څوخبروبه معلومه شوې وي چې د ادب تأثير پهٔ خلقو باندې له علم اوتعقل نه زيات دی او صحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثر نه لري لکه چې مجازي عبارات اوجالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم پهٔ حيات کښې دقت وکړو راته معلوميږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين پهٔ ربښتيا ډيرقوي دي اودغه راز ادبي رجال چې لکه ګوستالوبون دجمعيتونودمتأثر کولوپهٔ چل پوه شوي دي اود خپلې وينا پهٔ ادبي جاذبه يادخپلو اوضاعو اوحرکاتو پهٔ مرسته پهٔ خلکوتأثير اچولی شي هغه که ليکونکی وي اوکه نه وي،پخپله شعروايي اوکه دنورولە اشعاروکاراخلي پهٔ جامعه کښې نفوذپيدا کوي اوله علمي اوعملي رجالو څخه برکښيني .

دغه رازاشخاص چې مثالونو ښودلوته يې ضرورت نشته پريږدئ اويوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ ، چې پخپلو اشعارويې له پادشاهانواولويو خلقو څخه ډير انعامونه اخستي دي اوډير قدرونه يې ليدلي دي ددوي شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانهٔ عامره يولوی

کتاب پری ډک دی او څوتنه یې دلته یادوو:

امیر خسرو: دې شاعرله ډیروپادشاهانو او لویو خلکو څخه بخششونه لیدلي چې دټولوبیان اوزدیزي . یوه صله یې چې له سلطان قطب الدین څخه اخستی ده هغه دیوه هاتي(فیل) پۀ ټول سره اوسپین وو.

فرخي سیستاني : پۀ یوه قصیده له امیر ابوالمظفرناصرالدین ظغانی څخه چې دبلخ حاکم وُ، دوه څلویښت اسونه پۀ جایزه کښې واخیستل .

فرتي کشمیري: پۀ دوه بیتوله اکبر بادشاه څخه دوولس زره روپی انعام واخیست .

سیدذوالفقار شرواني ته پۀ یوه مدحیه قصیده یوه وزیر ۷ خرواره وربښم ورکړه .

دانشي مشهدي ته شهزاده داراشکوه پۀ دی یوه بیت :

تاك راسرسبزکن ای ابرنیسان دربهـــار
قطره تامی میتواند شد چرا گوهرشود

* * *

یولك روپی وبخښلې.

حیاتي کاشي : ده ته جهانګیرپادشاه دتغلق نامې پۀ یوه مبحث باندې دده پۀ ټول سره اوسپین ورکړه .

ارزقی وایي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ دتخته نردلوبه کوله مګر لوبه یې ښۀ نه وه اوده ته دومره قهرورغلی وُ چې هر ساعت به یې تورې ته لاس کاوه اودمجلس خلق ډیر پۀ ویره کښې وو پۀ دې وخت

کښې ارزقي يوه رباعي وويله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلايې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعي داده :

گرشاه سه شش خواست سه يك نقشی فتاد
توظن نبری که کعبـــتين داد نـــداد
شش چون نگريست حشمت حضـــرت شاه
ازحشـــمت شاه روی برخـاك نهـــاد

* * *

PROPERTY OF ACKU 4223

په دې رباعي کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتين غورځوي چې شپږخاله راووزی مگرتقدير داسې پيښوي چې دشپږوخالومخ دځمکې لورته کيږي او درې خاله راوزي ،څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کيږي ځکه ده ته قهر ورځي اووضعيت يې بل راز کيږي ارزقي په دغه وخت کښې وايي هغه شپږ خاله چې شاه يې غواړي دشاه له هيبته مخ په خاوروږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هيڅ خپه شوی ؤ. دغسې په هيڅ اوخوشې خبره خوشحاليږي اوهغه لاس چې تورې ته يې وړ بخښش ته يې اوږدوي.

دې خبرې ته څه ډير تعجب مه کوئ انسان په همدغسی خبرو يو ر از اوبل راز کيږي او ادب دغسی ډيرې اغيزې لري.

سلطان محمود هم کوم وخت په بل حال کښې ؤ،اودايازدځنولنهولوحکم يې صادر کړ ، چې دهغه ځنې لـنډې شوې

پخپل حکم ورته پښیمانتیا پیدا شوه چې دا مې څهٔ وکړه؟ اوخهٔ رانه وشوه ؟ سلطان که څهٔ هم ډیر ډیر کارونه کولی شومګر هغه څنې یې پهٔ هغه ساعت نه شوې اوزدولی او حسن وجمال یې بیرته ژرنه شو راګرځولی ، داپښیماني ورو ورو زیاتیده او دی یې دې حدته ورساوه چې پهٔ مجلس کښې هیڅاخبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څهٔ وکړي، عقل ومنطق پهٔ دې وخت کښې څهٔ کارنه شو کولی او داغم یې له شعره پهٔ بل شي نه سړیده. دټولوستړکې عنصري ته اوښتې او هغه څهٔ چې پهٔ سلطانانوهم اثراو غلبه لري دعنصري پهٔ برخه وه ، نوهغه راغی اورباعي یې وویله :

گرعیب سرزلف بت ازکـــــاستن است
چی جای بغم نشستن وخاســـتن است
وقت طرب ونشاط ومی خواستن است
کـــــاراســتن سرو ز پیراســـتن است

ددې رباعي پهٔ ویلو غم ورك شو او خوشحالي راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه . که څوك دې رباعي ته دکوم حقیقت یادتعقل پهٔ سترګه ګوري هیڅ به پهٔ نظر ورشي اووایي به چې پهٔ دې کښې نو څهٔ دي؟ مګرداهم دشعر لوی قوت دی چې هیڅ پکښې نه وي هم یولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي اوپهٔ ډیروجواهروځان خرڅوي.

دیوه بل بادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته یې وویل :
سبا به فلانکي ځای ته دښکارد پاره ځومګرهرڅوك که دمخه تللی وُ

سړي دوهلودی ،سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شو ګوري چې یو سړی دمخه روان دی او بنکارته ځي پادشاه پهٔ ډیر قهر وویل ته نه یې خبر چې ماپرون څه ویلي وواو ستا سزا څهٔ ده ؟ سړی شاعرؤ او پوه شو چې یې له شعره بل هیڅوك دپادشاهانودقهر وعتاب ځواب نه شي ویلی نویې دابیت ووایه :

من آن ستاره‌ء صبحم که از طریق ادب
همیشه پیشروآفـــــتاب می بـــاشم

* * *

دا بیت نه ؤ بیخي اوبهٔ وې چې دقهرو غضب پهٔ اور تویې شوې او عتاب پهٔ لطف ومرحمت بدل شو .

دغه رازادبي اغیزې اوس هم شته مګر پهٔ بل رنګ اوس هم که څوك چاته پهٔ دغسې خبرو سمدلاسه جواهر او طلاته ورکوي نوپهٔ زړهٔ کښې خوځای ورکوي او څوورځې پس یې پهٔ غیر مستقیم ډول تاثیرات څرګندیزي .اوس هم موږ ملتفت نه یو کنه هر څوك تریوه حده دخوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي یوه ورځ چاحکایت کاوه چې زهٔ وروسته له څهٔ مودې مسافرت نه خپل کورو کلي ته راغلم اوتقدیراً پهٔ دواړوسترګو غومبسو وچیچلم نوڅوك به چې لیدوته راتله ورته به ویل کیده چې صحت یې ښهٔ نهٔ دی او دراوتلویاکښیناستلو توان یې نشته بله ورځ یوآشنا راغهٔ چې دخوازه صحبت خاوندؤ او دهغه دخوږخبرو خاطرات مانه وو هیرکړي.

نوهرڅه مې چې وکړه دهغهٔ له صحبته مې زړهٔ صبر نه شو کـړای اوپهٔ

پټو سترګویې مجلس ته ورغلم هغه چې زهٔ پهٔ دې حال ولیدم راته یې وویل: ډیره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم درپسې خپه شوې وې اوپهٔ سترګو یې بنکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقیقت نه لري اونه دغو مبسوله زړونه څوک خبردي چې موږ ولې چیچي اودځهٔ دپاره دا کارکوي ؟مګرادبي تعبیرات که څهٔ هم واقعیت پکښې نه وي خواثر پکښې وي اوویلی شوچې ددغه سړي لیده به هم پهٔ دغسې حال کښې دهمدغه رازخبروپهٔ اثرکښې وو اوپهٔ حقیقت کښې همدغه خبره دلیدوواسطه شوه .

دې راز خبروته باید سړی پهٔ بې اعتنایی ونه ګوري ځکه چې موږ هریو پهٔ مجلسونو کښې پهٔ همدغسې خبرو هم خوشحالیزو او هم قانع کیږو چې که څوک ورته د علم او علمي استدلال پهٔ عینکو ګوري دقناعت وړیه نهٔ وي مګر څوک پکښې له قضاوت اوحکمیت نه کارنه اخلي اوپهٔ پټوسترګو یې مني.

مشهوره ده چې کوم وخت شیخ بوعلي سینا دبوسعید ابوالخیر پهٔ مجلس کښې ناست ؤ اوڅوک راغئ چې سرمې خوږیږي ، هغه یې پهٔ دمولو شروع وکړه بوعلي سینا پهٔ خنداشو، بوسعید ابوالخیر ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وویل چې دسر دردِ بنایي چې دصفراپهٔ اثر وي نودم یې څهٔ چاره کولی شي؟ سعید ابوالخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډیرخپه اومتأثر شواوبیایې ورته وویل پهٔ تاغوندې یوه لوی حکیم باندې یوه ادنی کلمه دومره تأثیر کوي نوپهٔ دې سړي به ولې اسماء الله اثر نه کوي شیخ چوپ شه او ددې خبرې

پهٔ جواب کښې يې هيڅ ونه شوويلی .

سړی چې دبوسعيد ابوالخير پهٔ خبره کښې غور کوي پوهيږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګر بوعلي غوندې يولوی سړی پرې قانع شوی اودسعيد ابوالخير پهٔ نسبت يې ويلي دي:هغه څهٔ چې زهٔ پرې پوهيږم دی يې وينې .

پهٔ دې کښې څهٔ شك نشته چې دمونه ډيرتأثيرلري اوډيرخلق پرې سمدلاسه جوړيږي مګردغه دليل دعلم ومنطق پهٔ لحاظ دبحث ډير مجال لري خو ادبي دلايل يې بحثه منل کيږي او هغه جدل چې پهٔ علمي براهينوکښې کيږي دلته نهٔ کيږي .

خطابي مقام دا امتياز پيدا کړی چې څوك به يې دخبرو ترديدنه کوي او هرڅهٔ به يې اوري.پهٔ شعر او ادب کښې ډيرې خبرې شته چې څوك يې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نوسړی ورته مسلمات ويلی شي.

د رحمان بابا دا بيت :

باد چې ستا پهٔ زلفو باندی نيت دپريشانی کړ
ځکه يې ګردونه دجـــــهان واړه پهٔ سر دي

دواقعيت او حقيقت پهٔ لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو پهٔ نسبت چې دمخه تيره شوه ځکه چې دلته هم دبادپهٔ سر دجهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يوتصوردی چې دی به يې هم پهٔ زړهٔ کښې نهٔ مني مګردرحمان بابادیوان به پهٔ زړهاؤ تنولوستی وي او هيڅ فکر به ورته ددې خبرې پهٔ تردید کښې نه

وي پيدا شوی حُکه چې ادبي لذت يې سړی دغسی سودا ګانوته نه پريږدي .پهٔ يوه بيت کښې خوشحال خان ختګ هم خپلې معشوقې ته وايي:

پهٔ ملا ل ملال کاته عاشـــقان وژنې
ستاپهٔ سترګوکښې چرې دي دقصاب

* * *

مګرهيڅوک نه وايي چې پهٔ سترګو کښې خوچې نهٔ ځائيږي اوکه پهٔ سترګوکښې چرې وي نوچې عاشقان وژني خوسترګې به هم رندې کړي.دابيت سره له دغه اعتراضه چې هيڅوک يې نه شي کولی اونه يې کوي پهٔ اروپدونکو تأثيرکوي اودانتخاب وړورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري اوڅوک ورته پهٔ هغه سترګه نه ګوري چې نوروخبروته ګوري.

پهٔ شعر کښې لکه چې خوشحال ويلی :

که پهٔ نظم کښې کارګه او ټپوس راوړې
هم د زړو نوپهٔ ښکارګـــرځي لکـــه باز

* * *

ټپوسان اوکارغان دبازانوکارکوي بلکه باز زړونه نه شي وړلی او دوي زړونه وړي.

پهٔ کوموخبرو کښې چې دادب مالګه ګډه شي هغه په هرچااثرکوي او هرڅوک يې خوښوي. وايي چې د«هارون الرشيد»دوه زامن وو، چې يو پرې ډير ګران ؤ اوبل لږچاورځنې دسبب او علت پوښتنه وکړه ، پادشاه

دهغه په مخکښې خپل ناګران زوی راوغوښت ، هلته څوداني مسواکونه هم پراته وو، نوخپل دغه زوی ته يې وويل چې داځه دي ؟ هغه وويل: «مساويك » يعنې مسواکونه ، دی يې رخصت کړاوخپل ګران زوی يې راوباله له هغه نه يې چې تپوس وکړ هغه داجمع استعمال نه کړه ځکه چې دې جملې سره يې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايي چې ستامساوي يعنې کاف پکښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

نوخپل مقصد يې په بل راز ادا کړ اووېې ويل چې مفرديې «مسواك »دی پادشاه هغه سړي ته وويل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی يې.له دې واقعې او دې جواب څخه معلوميزي چې دپادشاه يوزوی اديب ؤ، اوپه ادبي دقايقوله هغه بل نه ښه پوهيده ځکه ورته ګران ؤ.

وګورئ ! ادب او ادبي خبرې په زامنو کښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم يوزوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چاپوښتنه وکړه چې ته لوی يې که فلانکی ؟ ده په ځواب کښې ووېل چې زما کلونه له هغه نه زيات دي او داسې يې ونه ويل چې زه ترهغه لوی يم ځکه چې ځانته لوی ويل ورته مناسب نه ښکاريده .

داخبره البته څه علمي او فلسفي قيمت نه لري مګر پخپل ادبي قيمت په کتابونوکښې ژوندی پاته شوه او دزمانې بادیونه وړله .

په يوه ښه سړي چاځواعتراضه وکړه او ورته يې ووېل چې انګور خوپاك او حلال دي اودانګور و اوبه هم پاکې دي نو شراب ولې ناپاك او

نجس دي ؟ بل داچې سړی کهٔ څهٔ پهٔ سترګونه ويني نوځهٔ پوهيږي چې هغه شته (غرض يې له خدای څخه انکارؤ) دريم اعتراض يې داؤ،چې کارونه خوټول تقدير کوي اوهرڅهٔ چې چاته مقرروي هغه رسيږي نويوسړی ولې د چاپهٔ وژلو قصاص کيږي او ملامتيږي؟ دښهٔ سړي پهٔ مخکښې يوه خښته پرته وه هغه يې را واخيسته اودی يې پرې وويشت، سړی ولاړه عرض يې وکړ او دهغه وخت حاکم دی راوغوښت چې که تادهٔجواب نه شو ويلی نوپهٔ خښته دې ولې ويشته او ولې دې ژوبلاوه؟ښهٔ سړي ورته وويل ماخو نورڅهٔ نهٔ دي کړي اوددهٔ د دې واړوسوالو نوځواب مې ورکړی دی.

دی وايي انګور او دانګورو اوبهٔ پاکې دي نوشراب ولې مردارډي ، مادی پوه کړ چې دغه خښته خوله خاورواو اوبوجوړه شوه که دې څوک پهٔ خاورو ياپهٔ اوبو وولي نهٔ ژوبلږي، که خاورې او اوبهٔ يوځای کړي اوختهٔ شي نوپهٔ ختهٔ هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته يې کيږدي او و چه شي نوبيا سړی ژوبلو ي .بل دی وايي چې کارونه خوټول تقدير کوي نويوسړی ولې پهٔ بل ملامتيږي؟ددهٔ ژوبليده خوهم دتقديرکارؤ دی ولې زما دلاسه عرض اوشکايت کوي.داچې وايي څهٔ چې سړی پهٔ سترګونهٔ ويني هغه نشته نودغه درد چې دی ورځنې فرياد کوي داخوهم څوک پهٔ سترګونه ويني .

پهٔ دې خبروحاکم هم قانع شو او عارض هم نورڅهٔ ونه شوه ويلی مګرچې سړی ګوري داځوابونه ادبي دي او دغه ښهٔ سړي که دعلم وفلسفې پهٔ اساس ورسره بحث کړی وای ښايي چې هغه يې دومره ژرنه

وای قانع کړی اونه یې ځان دغسی پۀ اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چاقصه کوله چې زۀ یوه ورځ دیوه حاکم پۀ حضور کښې ناست وم چې یوسړی راغی اودچاله لاسه یې پۀ سرخاورې باد کړې ،حاکم ته ددۀ عرض یې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي اوپۀ ناحقه عرضونه کوي نوحکم یې وکړ چې و هئ یې! سړي چې پۀ مخ څپیړې وخوړې بیا راوړاندې شو اوویې ویل : حاکم صاحب!

تـــــاچې پـــۀ مخ څپـــیړه راکړه
له اوښکو ډکې سترګې چاته واړومه

* * *

ددې لنډې پۀ اوریدودحاکم وضعیت او فکر بدل شو او امریې وکړچې ددۀ پۀ عرض کښې دی غور او تحقیق وشي.

د ادب تأثیر پۀ اسلامي فقه او دیني احکامو کښې

ادب او ادبي فنون خودهرعلم او هرې پوهې د پاره یوه ښۀ وسیله ده او دبشر پۀ علم ومعرفت کښې اصلي او اساسي برخه لري مګرپۀ دیني احکامو اومسایلو کښې یې دومره تأثیر وینو چې ټوله فقه راته یو ادبي استنباط معلومیږي.

که چیرې داسلام علماؤ ادبي قوانین نه وای کشف کړي او پۀ ادبي اجتهاداتو نه وای موفق شوي هیڅکله به څوك د قرآن کریم پۀ اسرارو او معانیو نه ووپوه شوي او دغه موجوده تفاسیر به میدان ته نه وورا وتلي دقرآن اعجاز اوفصاحت وبلاغت به چاته نه ؤمعلوم ، اسلامي فقه به نه

وه تدوین شوې، فرایض اوواجبات به له مستحباتواومباحاتوچانه ووبیل کړي، هغه او امرچې یوازې اباحت تړې معلومیږي اوهغه امرونه چې دوجوب د پاره دي دواړه به یورازګډل کیده اودډیروحقایقو پۀ مخ به پرده پرته وه .

همدغه ادبي اصول اوقوانین دي چې خلك یې دخدای دکتاب پۀ فصاحت وبلاغت وپوهول اودخدای احکام یې وروښودل. داصول الفقه ، اصول البیان ، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي ونحوي مسایلو پۀ مرسته یې معناته لاره پیدا کړه او دفکر واجتهاد خاوندان پیداشول.

هرکله چې زموږ دیني کتاب (قرآن کریم) دفصاحت اوبلاغت له حیثه داعجازحدته رسیدلی اوزموږ ښکلی رسول هم افصح العرب بلل کیږي نوددغسې کتاب اودغه راز پیغمبر پۀ وینا پوره پوهیدل ډیره ادبي پوهه غواړي اوهرځومره چې څوك دادب پۀ دقایقوزیات پوه شي هغومره د قرآن پۀ اشاراتو او عباراتو، دلالتونواواقتضاآتوښۀ پوهیږي اوپۀ نبوي احادیثو کښې بصیرت پیدا کوي. که موږاصول الفقه پۀ غوروګوروبې له ادبي مسایلو چې پۀ نصوصوپورې تعلق او اختصاص لري بل شی نه دی .که چیرې ددین اما مان له عربي لغت او ادب سره پوره نه وای اشنادغه صحیح اجتها دونه به نۀ ووشوي.

پۀ اصول الفقه کښې دشرعي احکاموپیژندل پۀ څلورو تقسیموپورې اړه لري :

اول تقسیم :دلفظ پۀ اعتبار دی دصیغې او لغت له حیثه چې اقسام یې دا دي :- خاص ، عام ، مشترك، مأول، داتقسیم دکلمې پۀ

اصل وضع پورې تعلق لري .

دوهم تقسیم: دمعنا دظهور اوخفا پهٔ اعتباردی چې هریو (ظهور-خفا) څلور څلورقسمونه لري:

دظهوراقسام :- ظاهر، نص ، مفسر ،محکم.

دخفااقسام:- خفی ،مشکل ،مجمل ،متشابه.

دریم تقسیم :- دلفظ د استعمال پهٔ اعتباردی اواقسام یې دادي : حقیقت ، مجاز ، صریح ، کنایه .

څلورم تقسیم :- دمراد او مقصد پیژندلو پهٔ اعتبار دي چې قسمونه یې دادي : عبارت دنص ، اشارت دنص ، دلالت‌نص ، اقتضاء د نص (۱) .

لومړی او دریم تقسیم پهٔ کلمه پورې تعلق لري اودوهم وځلورم پهٔ کلام پورې وروسته ترد غو تقسیماتو اوس دمثال پهٔ ډول دځینو اقسامو تأثیر او اغیزه پهٔ فقه اواحکاموکښې داختصارپهٔ ډول ښیو:

حقیقت اومجاز:

حقیقت پهٔ درې ډوله دی: متعذر حقیقت ،مهجورحقیقت ،متعارف حقیقت ،که چیرې دیوه لفظ حقیقي معنی متعذره یا مهجوره وي دټولوپهٔ اتفاق مجازمرادیږي نه حقیقت .

نوکه یو سړی قسم وخوري چې زهٔ به دفلانکي کره قدم کښیږدم اوبیا دهغه کاله ته پهٔ اس سپور ننوزي قسم پرې اوړي، که څهٔ هم حقیقتاً یې قدم نه دی ایښی که چیرې له دروازې نه قدم دننه کړي اوبې له دینه چې ننوزي هغه کره قدم کښیږدي قسم پرې نه اوړي که څهٔ هم

(۱)هرکله چې ددغو ټولواقسامو‌تفصیل ژبیت ډیر اوږدیږي اوبه دغسی ضمنی بحث کښې نشي راتلای نوله بسط وتفصیل څخه یې صرف نظر وشو.

حقیقتاً یې قدم ورکړه ایښی دی، ځکه چې دلته له قدم ایښودلونه مجازي معنی مرادیږي چې ننوتل دي نه قدم ایښودل نوحقیقت دلته عرفاً مهجوردی.

همدغه شان په دې حدیث کښې « **لاتبیعوالدرهم بالدرهمین ولاالصاع بالصاعین** » چې یوه روپۍ په دوو روپواویوه پیمانه په دوو پیمانوخرڅول منع شوي دي. د پیمانې حقیقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې دیوې پیمانې او دوه پیمانو غله ده ، نوکه څوک دلرګي یادکوم بل شي یوه کونډۍ او کاسه په دوو باندې خرڅوي سوداوباورته نه ویل کیږي ځکه چې له یوه لفظه څخه په یوه حال کښې حقیقي او مجازي دواړه معناوې نه مرا دیږي .

که یو لفظ مستعمل حقیقت ولري اوپه مقابل کښې یې متعارف مجاز نه وي موجود دتولوپه اتفاق حقیقت مراد دی نه مجاز، او که متعارف مجازهم وي نوامام ابوحنیفه رح وایي چې حقیقت اولی دی او دامام محمد او ابویوسف په نزد د مجازپه عموم باندې عمل کیږي . ددوي اختلاف هلته معلومیږي چې یو سړی قسم یادکړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبیایې نینې یاډوډۍ وخوري، نو دامام ابوحنیفه په نزد دنینو په خوراك حانث کیږي اود ډوډۍ په خولونه حانث کیږي ځکه چې نینې مستعمل حقیقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقیقت ته په مجازباندې ترجیح ورکوي مګردهغو دوو نوروامامانو په نزد د دواړوپه خوراك دمجاز دعموم په ډول حانث کیږي.

صریح اوکنایه :

صریح هغه لفظ دی چې معنی یې څرګنده اوښکاره وي اوکنایه هغه کلمه ده چې معنایې څهٔ قدرته پټه وي ، دفقه پهٔ احکامو کښې دادوه لفظونه ډیرفرق لري .که صریح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکوپهٔ قسم وي اوکه پهٔ زړهٔ کښې یې کوم بل مطلب نیولی وي هم خپل کارکوي اوطلاق یا عتاق واقع کیږي اونیت ته هیڅ ضرورت نشته ،مګرپهٔ کنایاتوکښې نیت یادحال دلالت ضروردی .که یوسړی پهٔ غلا (سرقه) یازنا اقراروکړي نوددې لامله چې داالفاظ صریح دي پهٔ حد کیږی یعنې دغلاپهٔ اقراریې که له لسوروپوکمه نه وي لاس غوڅیږي او پهٔ دې بل اقرارپهٔ درو کیږي یاسنګسار یږي مګرکه دزنا دکلمې پهٔ عوض جماع ووایي یا دغلا او سرقې پهٔ ځای (مثلا) ووایي چې ماددده مال اخستی دی نوحدنه لازمیږي او لاس نه غوڅیږي ځکه چې جماع دهسې یوځای کیدو معنی هم لري او اخستل هم ډیروولونه لري او احتمال لري چې پهٔ بیع به یې ورنه اخستی وي.

ظاهر، نص ، مفسر ،محکم :

هغه کلام چې مراد یې ښکاره وي او تأمل اوپوښتنې ته پکښې حاجت نه وي اوله صیغې څخه مطلب اومراد معلومیږي ظاهرورته ویل کیږيُ اونص هغه وي چې له ظاهرنه پکښې وضاحت زیات وي .

که څوك ووایي : ماته چې دکلي خلك راغلهٔ نواحمد مې ولید . دلته دکلي دخلکوراتلو یوه ظاهره خبره ده چې څهٔ خفانه لري، مګر داحمد لیدل نص بلل کیږي ځکه چې دلته علاوه دمعنی پهٔ ښکاره والي

دکلاء سوق هم داحمد دلیدلو خواته دی او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روا نه شوې ده . مفسر هغه کلام دی چې له نص نه هم پکښې زیات وضاحت وي او د تاویل وتخصیص احتمال پکښې هیڅ نه وي موجود لکه دا آیت :« **فسجد الملئکة کلهم اجمعون** » په دې آیت ښې دملایکو سجده کول ظاهربلل کیږي مګرد آدم علیه السلام تعظیم پکښې نص دی ځکه چې دکلام سیاق دهمدغه تعظیم دبیان د پاره دی یعنې همدغه تعظیم بیانول پکښې اصلي مقصددی .

هرکله چې «فسجدالملئکة» وویل شوه دااحتمال پیدا شوچې ټولو ملایکو به سجده کړې وي اوکه ځینو؛ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنواودوو باندې لاهم کله کله کیږي بل دا احتمال هم وُ چې هرې ملکې به یوازې یوازې ورته سجده کړې وي که ټولو به یوځای سرپهٔ ځمکه ایښې وي ؟ چې «کلهم اجمعون» وویل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو (۱).

که چیرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص ، مفسر) یوله بله تعارض پیښ شي نومفسر پهٔ نص او نص پهٔ ظاهر قوي دی لکه پهٔ دې دوو آیاتوکې:

«**واحل لکم ماوراءذالکم ان تبتغواباموالکم** »،«**فانکحواماطاب لکم من النسأمثنی وثلث ورباع** » چې پهٔ لومړي آیت کښې بې

(۱) هرکله چې پهٔ محکم کښې له مفسرنه زیات وضاحت نه وی اویرازې دهمدې لامله ورته محکم وایي چې دمنسوخیدلواحتمال پکښې نشته او حکم یې ټینګ دی او وروسته درسول (ص) له وفا ته ټول مفسرآیتونه محکم بلل کیږي ځکه چې دمنسوخیدواحتمال رفع شو نودمحکم له تفصیل څخه صرف نظرشو.

له محرماتوچې پهٔ آیت کښې دمخه ذکرشوې دي دنوروښځو رواوالی هرڅوچې وي دعدد له تعینه ترې معلومیږي ، اودوهم آیت له څلورونه زیاتې نه روا کوي، نودلته ددواړوآیاتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړی ظاهردی داحکم پهٔ هغه زور ورشو او له څلورونه تجاوز نه دی روا .

داستثنابحث :

ددین دمجتهدینو اکثر مذهبي اختلافات پهٔ ادبي اختلاف مبني وي چې یوله دغسې اختلافونوڅخه داستثنا بحث دی، پهٔ دې بحث کښې د امام اعظم (ابوحنیفه) او امام شافعي رحمة الله علیهما ترمنځ اختلاف دی .

امام اعظم صاحب وایي که یوسړی اقراروکړي چې پهٔ ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نوداکلام پهٔ حقیقت کښې داسې دی لکه چې دهٔ ویلي دي دفلانکي پر ماباندی نوي روپۍ دي یعنی لکه چې پهٔ لسو باندی بیخي له اصله اقرار نه وي شوی اما شافعي صاحب وایي چې نه ، دهٔ یو ځل په سلو اقرار کړی وروسته یې لس دجګړې اومعارضې پهٔ ډول ترینه کمې کړې.

دا اختلاف بنایي چې ځینو کسانوته لکه یوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګرپهٔ شرعي احکامو او دقرآن کریم پهٔ تفسیر کښې دخل او تأثیر لري.

شافعي (رح) وایي که موږ استثناء داسې وګڼولکه چې پهٔ مستثنی بیخي اقرارنه وي شوی نو دتوحید دکلمې (لااله الاالله) معنی به

داسې شي چې نورخدایان نشته یعنې دنوروخدایانونفي به یې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګر که مستثنی دمعار ضې پهٔ ډول له مستثنی منه څخه جلاکړومعنی به یې داسې شي : نور خدایان نشته مګر یوخدای شته نوهم به نفي شي او هم به اثبات شي.امام اعظم صاحب پهٔ ځواب کښی وایي چې پهٔ کلمهء توحید کښې مقصد دنورو خدایانو نفي ده ځکه چې دخدای پهٔ وجود خومشرکان هم قایل دي مګر شریکان ورسره پیدا کوي او که موږ پهٔ استثنا کښې پهٔ معارضه قایل شو چې لومړی پهٔ ټولو حکم وکړو بیا مستثنی ورځنې وباسو نوپهٔ دې آیت کښې «فلبث فیهم الف سنة الاخمسین عاما» چې خدای پاک فرمایي : نوح علیه السلام پخپل قوم کښې پنځوس کم زرکاله تیر کړه که اول پهٔ زروکالوحکم وکړو اوبیا پنځوس ترینه وباسو دخدای پهٔ کلام کښې به کذب راشي (نعوذبالله منها)

همدغه داستثنا پهٔ مسأله کښې یوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که یو سړی ووایي چې پهٔ ما باندې زر روپۍ داحمد دي ، زر دمحمود دي زر د زید د ي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وایي چې دهریوه څخه سل روپۍ کمیږي او ټولوته پهٔ نهو نهو سوو روپو اقرار دی یعنې لکه شرط چې له هریوه معطوف سره تعلق پیدا کوي دغسې استثناهم ده. مګر امام اعظم صاحب وایي چې سل روپۍ یوازې له وروستي سړي څخه کمیږي اوشرطاواستثناټوله بله فرق لري.ځکه چې که دشرط پهٔ ډول سړی ووایي زه به یوه میاشت روژې ونیسم ،یوځل به پسه خیرات کړم، یوځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغې نوشرط له دری

واړو جملو سره تعلق پیدا کوي مګر استثنا هغسې نه ده اوبیل حکم لري دا بحث د دوی ترمینځ دعربي ادب پهٔ لحاظ ډیر دقیق نکات لري چې نور بحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقیق :

لغوي تدقیق هم پهٔ ديني احکامو کښې ډیر تأثیر کړی دی چې دغونې پهٔ ډول یې داځومثالونه ښیو:

پهٔ دې آیت کښې «ولاتقل لهماف» چې خدای پاك دمور پلارپهٔ حق کښې «اف» ویل منع کړه دلغوي تدقیق خاوندان پهٔ دې پوه شول چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرر دی ځکه چې دامعنی پهٔ دې لغت کښې پر ته ده او اهل لغت پرې پوهیږي نو د دغه لغت پهٔ تقاضا پهٔ همدغه آیت دمورو پلاروهل او رټل هم منع شول ځکه چې پهٔ دې کښې اذی او ضرر لازیات دی. مګر که پهٔ کوم قوم کښې د (اف) کلمه دخوشحالتیادپاره استعمالیږي اوځهٔ ضرر پکښې نه وي نوبیا اف ویل څهٔ ګناه نه لري.

پهٔ عربي کښې د (لحم) کلمه چې پهٔ پښتویې غوښه بولي له (التحام) څخه مشتقه ده ځوك چې پهٔ دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاوند دی هغه پوهیږي چې پهٔ دې کلمه کښې دشدت اوقوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه ځوك قسم وخوري چې زه (لحم) (۱) نه خورم اوبیا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوی تدقیق پهٔ لحاظ لحم نه ویل کیږی (۲).

(۱) هرکله چې په پښتوکښې داتدقیق ماته نه دی معلوم چې کب ته غوښه وایې که نه دا نوپهٔ مثال کښې مې عیناً دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه ویله. پهٔ دغسی مواردو کښې پښتومثالونه ځکه نه شوراوړلی چه دااجتهادي مسایل دي او اجتهاد اوس پهٔ دینی مسایلو کښې منع دی.

(۲) سره له دی چې پهٔ قرآن کریم کښې کب ته (لحماطریا) ویل شوي دي.

همدغه شان که کوم عرب ووایي چې زهٔ «فاکهه» نهٔ خورم اوبیا انګور خوري ده فاکهه چې موز ورته میوه وایونه ده خوړلې ځکه چې پهٔ عربي کښې فا کهه دخوراك هغوشیانوته وایي چې تلذ ذ پکښې وي اوغذا نهٔ وي نو دد ې لامله چې پهٔ انګور وکښې غذا ئیت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقیق پهٔ لحاظ وزي.

فقهي مسألې له ادبي مسایلو بیان او معاني یانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوك یې یوله بله نه شي بیلولی او دهمدغسې قوي ارتباط پهٔ اثر کښې ویلی شو چې داسلامي فقهې زیاته برخه له هغو ادبي تدقیقاتوراوتلې ده چې د دین امامانو اوعالمانو پهٔ عربي لغت اوادب کښې کړي دي.

که څوك غواړي چې دخدای پهٔ کلام پوه شي پهٔ فقه کښې بصیرت پیدا کړي او داحکاموفلسفه ورمعلومه شي باید ادیب شي اوپهٔ ادبي دقایقو وپوهیزي. پهٔ کلماتو کښې عام وخاص ،مشترك وموؤل ، حقیقت ومجاز، صریح وکنایه وپیژني ، د کلام سیاق وسباق، دظهوراوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص پهٔ عبارت او اشارت دلالت واقتضاپوه شي اوپهٔ استعاراتوکښې بینایي پیداکیږي همدغه سبب دی چې له دیني پوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده اویو بینافقیه هیڅکله له ادب او ادبي علومونه شي مستغني کیدای.که دغه احتیاج اودغه تلازم پهٔ تفصیل سره وښودل شي یو کتاب پرې ډکیږي اوپهٔ دغسې فصل یا باب کښې نه ځائیږي ځکه پهٔ همدغو مره لږ بحث اکتفا کوم .

د ابن زبعری داعتراض ځواب:

ددې آیت پهٔ استناد «انکم وماتعبدون حصب جهنم » ابن زبعـری د

اعتراض پهٔ ډول درسول الله صلی الله علیه وسلم پهٔ حضور کښې وو یل: چې عیسی (ع) اوعزیر (ع) ته خوهم عبادت شوی دی نودوي به هم پهٔ اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته پهٔ جواب کښې وویل : «ماالجهلك بلغة قومك » یعنې ولې دخپل قوم پهٔ ژبه نهٔ پوهیزی اوددې امتیازنه شې کولی چې (ما) پهٔ (ماتعبدون) کښې دغیر ذوی العقو لو د پاره استعمالیزي اودذوی العقو لود پاره پهٔ ژبه کښې (من) استعما لیزي نودلته غرض بوتان او اصنام دي.

وګورئ پهٔ دې ځای کښې زموږ پیغمبر د دې اعتراض ځواب د ادب پهٔ اصولواودلغت دتدقیق پهٔ اساس څنګه ښهٔ کړی دی اوپهٔ دغسې ادبي دقایقو پوهیدل د قرآن پهٔ لحاظ څومره ضرور دي .دغه راز ادبي پوهه سړی له ډیرو بیځایه لغزشونواوناپوهی څخه ژغوري.

پهٔ دې ډول ډیرادبي مسایل شته چې د دیني اوشرعي احکامو پهٔ معرفت کښې ډیره اغیزه لري او معلومیزي چې د ډیرو دیني مسایلو نیلې اوریښې ور پورې تړلې دي.

دادب بنه اوګانه :

پهٔ یوه ادبي کلام او شعر کښې دوه ډوله ښکلیتوب وینو چې یو د ادب پهٔ معنوي او حقیقي پیکر او صورت کښې ځای لري بل یې پهٔ لباس او زیور کښې. دا دوه جماله باید یوله بله وپیژندل شي او هریو دخپل قیمت پهٔ لحاظ اهمیت ولري . ځینې اشخاص ښایي چې یوازې پهٔ رنګینو الفاظو او دکلام پهٔ اقسامو باندی لوبې کول ادب وبولي مګر د

ادب بنادمعنوي اساس پهٔ لحاظ پهٔ نورو شیانو ولاړ ه ده چې عواطف اواحساسات ، خیال او تمثیل یې بولي پخوانیو ادباؤ او د ادب مبصرینو او منقدینو د ادب دپاره څهٔ احکام او اصول مقرر کړي دي چې باید کلمات او دکلماتو ترکیب له هغو مقرراتوسره سم وي او کلام هم د دوي دموضوعه اصولو پهٔ قرار د بیان وبدیع پهٔ زیور او ګانې ښایسته شي.

پهٔ دې کښې هیڅ شك نشته چې دا شیان دکلام پهٔ محاسنو کښې تأثیر لري او څوك چې پهٔ ادب باندی بحث کوي او ادبي خصایص بیانوي ضرورپه پهٔ دغوادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي مګرحقیقي ادب د اوسني پوهانوپهٔ نظر کښې بل شی دی او څهٔ چې پخوانوورته پهٔ ډیره اعتنا اومقصودي نظرکتل دوي ورته دا داتو او ادواتو پهٔ نظر ګوري .

اوس خلك د ادب ذاتیاتو اوذاتي خصایصوته ډیر اهمیت ورکوي اوپخوا د ادب حلیه اوګانې ډیره له نظر لاندې وه . که څوك د اوسني او پخواني ادب فرق داسلوب پهٔ ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې پهٔ دواړو کښې ضعف او متانت پیدا کولی شو .د دې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څهٔ چې پهٔ پخواني ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کیږي.یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې پهٔ قدیم ادب کښې دغایې پهٔ حیث لیدل کیده اوس دواسطې حیث لري او پهٔ ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق پهٔ وسیع اواصلي نظر کتل کیږي.

څهٔ ادبي فنون او ادبي مسایل چې پهٔ بیان وبدیع او معاني کښې ورڅخه بحث کیږي هغه ټول دفصاحت او بلاغت له عنوان لاندې راځي او

همدغه دوه شيه اصلي او اساسي بلل کيږي.

فصاحت :د ظهور او څرګند والي په معنی دی او هره کلمه يا کلام چې مطلب او معنايې ښکاره وي فصيحه کلمه اوفصيح کلام ورته ويلی شو . د دغسی کلام ويونکي ته هم فصيح ويل کيږي يعنې فصاحت يوصفت دی چې کلمه ، کلام ، متکلم درې واړه پرې ستايلی شو.دکلـــ"

تعقید پیدا کیږي او معنی یې مبهمه کیږي یعنې دفصیح کلام له تعریفه وزي.

دفصیح کلام پهٔ تعریف کښې حًینې داتکی هم زیاتوي چې باید یې فایدې تکرار پکښې نه وي.

بلاغت:

دبلاغت لغوي معنی آخر او انتها ته رسیدل دي نوکه څوك پخپل عبارت او خپله وینا دخپل مقصد او مراد کنه او انتهایي حدته ورسیږي داهم بلاغت بلل کیږي او د ادب پهٔ اصطلاح همدغه د بلاغت معنی ده . بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګر یوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کیږي دفصاحت او بلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده اودبلاغت معنی ته پهٔ هر بلیغ کلام کښې ارومرو فصاحت موجود وي اوبې فصاحته یوه کلام ته بلیغ نه شي ویلی مګربلاغت له فصاحت سره نه دی ترلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجودیدلی شي او دادواړه دبسیط او مرکب مثال لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.

دبلاغت پهٔ تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حال سره یعنې هغه کلام چې له محل او موقع دمخاطب او ویونکي له حال سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی.

د دې لامله چې دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونوپهٔ بحث کښې شامل دی او مستقل کتاب غواړي او پهٔ دې باب کښې څهٔ لیکل شوي هم دي نودغه د ادب دګانې برخه (ادبي فنون او صنایع) پربردو

او د ادب پهٔ بڼه اواصلي وجود څهٔ خبرې کوو.

اوسني ادیبان او ادب څیړونکي پهٔ ادب کښې اصلي او جوهري شیان لکه چې دمخه وویل شوه عواطف او احساسات، تخیل او تمثیل ګڼي او دشعراو ادب تأثیراو اغیزه هم پهٔ همدغو شیانو کښې ګوري نه پهٔ صنایعو کښې.

عواطف:

عاطفه هغه داخلي قوه ده چې پهٔ نفس کښې تأثیر لري او نفسونه متأثر کوي مګر داهم باید ووایو چې ټول هغه شیان چې پهٔ نفس اثر کوي حقیقي ادب یې نه شو بللی ځکه چې ځینې شاعران او خطیبان چې عمومي امیال ورمعلوم دي دعواموپهٔ شعور لوبې کوي اودځینو کلماتو پهٔ استعمال لکه: وطنیت ، ملیت ، قومي لوړتیا ... دد وي احساسات راویښوي او متأثر کوي یې مګر داتأثر د آني اقتضاآتو تابع وي نوچې هغه اقتضا آت بل رازشي د دوي وینا بیا هیڅ قیمت نه لري اوفی الحاله له اعتباره لویږي ، دغه رازعواطف چې یو ټینګ حقیقي اساس نه لري دبلیغ ادب ممیزه نه شي کیدای نوپهٔ عواطفوکښې څوشیه ضروردي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق:

دعاطفې صدق دادی چې عاطفه یو حقیقي اساس ولري او دشاعر دزړهٔ غږوي که پهٔ یوه شعر کښې داشی نه وي نوساړه تشبیهات، پیکه توصیفونه تکلفي مبالغې څهٔ تأثیر نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.

بلیغ او عالي ادب لکه چې ځینې کسان ګومان کوي په‌ وهم او کذب نه‌ دي بنابلکه دعواطفو په‌ صدق مبني دي .که تاسې یو غزل راواخلئ چې شاعر پکښې دزړه‌ په‌ شعور دجمال لوړومدار جوته رسیدلی وي او دعاطفې صداقت پکښې وي اوله یوه بل غزل سره یې مقایسه کړئ چې په‌ تکلف او تصنع جوړشوی وي اوله مبالغو نه ډك وي رښتیاني عواطف پکښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتأثیر په‌ لحاظ دځمکې او اسمان قدر فرق لري.

دځینو عروضي شاعرانو ځینې اشعارچې دادبي صنعتونو،تشبیهاتو او استعارو زور پکښې لیده شي او له مبالغونه ډك وي هغو ملي سندروقدرته خونداوتأثیرنه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړې او ډیرې ساده وي ځکه چې په‌ دې راز سندروکښې یوه صادقه مینه یورښتیانی جوش او عواطف موجود وي چې په‌ زړونو اثر کوي .

دمثال په‌ ډول دادوه نمونې وګورئ :

لومړی نمونه چې له صنعت او تشبیه پکښې کار اخستل شوی :

(۱)

روغ به نه شم بې وصاله راشه کښینه

شه خبر زماله حالــه راشه کښینه

آخر کړی دی فــرار رم سرشــتانو

دوحشت په‌ خوی غزاله راشه کښینه

په‌ مراد دعندلیـــب بی وفــا ګله

جلوه ګرشوې پس له کاله راشه کښینه

زه آرام لکــه بسمل پهٔ پــرهارمومم
دخپل یارشام وهلاله راشه کــښینه
نازکي دیــار د طبــع کړه موزونه
ای شیدا نـــاز کخیاله راشه کښینه
دوهمه ټوټه دملي سندري یوه ټوټه :
نن زما د پاره تهٔ امیل ټپهٔ غــاړه راځه
له هوسه غورځوه لستوني دواړه راځه
* * *
پهٔ کالو چې ځان سنبال کړې زینت ناکه شې
تهٔ له نورو ټجونو زیــاته ښیــوه نــاکــه شې
دعاشقو لړ مـــانـــه لره قصــابـــه شې
چې بورجل لره راځې لمنــې نغـــاړه راځه
نن زما د پاره تهٔ امیل پــهٔ غـــاړه راځه
له هوسه..... .....
* * *
چې بورجل لره راځې عالم خبر کــه تهٔ
پهٔ زلفانو ورته پورې مښك عنبر که تهٔ
یوځلي خوپهٔ عجم ځـــان برابر کــه تهٔ
چې موزي کره شوې بنده ژاړه ژاړه راځه
نن زما دپاره تهٔ امیل پهٔ غاړه راځه
له هوسه .....

* * *

وګورئ ! په دې دوه نمونو کښې یوه آرزو اویو هوس لیدل کیږي په لومړی نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وایي چې راشه کښینه اوپه دوهمه نمونه کښې ورته وایي چې امیل په غاړه اوپه ډیر هوس راځه! مګر دوهم او ازچې دزړه غږ دی ډیر خوږلګي او یوبل شان اثر لري.

لومړنی شاعر له خپلې نازکخیالی کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزال، بې وفا ګل، دخمو ابرواوشهلا سترګو لرونکی اوشام وهلال وایي اوخپله ځان ورته بسمل معرفي کوي مګر سره له دې ټولو تشبیهاتو او استعمارو بې له د ې نه چې ووایو په دې شعرکښې یو مړاوی بې روحه جمال پروت دی نور به څه ووایو.

په دوهم شعرکښې چې یوه رښتیانی ارزو او حقیقي عاطفه موجوده ده اوله ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هرځه چې زړه غوښتي دي هغه ویل شوي ، شعر یو مستي اوجذابیت پیدا کړی اوپه عواطفو کښې تحریك پیدا کوي.

یوشاعرباید په دې پوه شي چې شعر او غزل دزړه له آرزو او احساسه داثراقتباس کوي نه له ادبي صنایعو او هماغه شعر په زړو نو ډیره اغیزه کوي چې له زړه راوتلی وي نوباید سړی زړه دشعر مأخذوګڼي اوله احساساتو او عواطفو ،قلبي تمایلاتو او رښتیانیو جذباتوپکښې کار واخلي. په دې صورت کښې نوتشبیه او استعاره، تخیل وتمثیل هم روح پیدا کوي اوپه ادبي صنعتونوکښې هم یوحقیقي کیف پیدا کیږي مګر که سړی په شعر کښې یوازې ادبي فنون استخدام کړي اوبې له کوم قلبي

تأثره رنګين الفاظ پيدا کوي او سره نښلوي يې نظم به جوړشي،فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړهٔ متحسس کولو او دبد يعې احساساتو دتحريك قوت به پکښې نه وي.

هم دغه ټکي ته « سر فليپ سيدنی » پر يوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل ربستياني عشق نه يو غزل جوړ کړم اوخپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما پهٔ عزيز اشنا اثروکړي او زړهٔ سوی پکښې پيدا کاندي پهٔ دې فکر راپاڅيدم څهٔ بديعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه کتابونه مې ولټول چې څهٔ ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم ،کلمات پهٔ ډير تکليف پيدا کيدل اوهره کلمه د ذوق انتخاب ته اړه وه . بديعي صنعت چې دفطرت مولودؤ د دقت او مطالعې پهٔ مخکښې يې ځای نه درلوده، د نوروبحرونه او اوزان اودموسيقی څپې ماته نا اشنا ايسيدې چې کتل مې زماطبعي دفصيحی وينا توان نه درلوداو سربې دعاجزی پهٔ ميدان کښيښود. قلم مې پهٔ غاښ کړ اوشونډې مې له قهره وچيچلې پهٔ دغه وخت کښې راته ذوق وويل : ليونيه خپل زړهٔ ته رجوع وکړه او هرڅهٔ چې وايي هغه ليکه اددې نومورې شاعر له وينا څخه هم پوره معلوميږي چې شعر دزړهٔ غږ دی اوبې له ضميره بل مأخذ نه لري که څوك ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيداکړي بې له دې نه چې قلم پهٔ غاښ کړي او شونډې وچيچي نور څهٔ لاس ته نه ورځي مګر که زړهٔ ته مراجعه وکړي او د زړهٔ دوينا ريکارډثبت کړي هغه چې هرڅهٔ وي ساده خبرې وي که تشـــبيهات او استعاري وي پهٔ دواړوحالونو کښې ورته

شعرویلی شو اوتأثیرپکښې وینو .

دمثال په ډول یوځونورشعرونه هم وګورئ چې په ځینو کښې ادبي فنون دو مره ډیر نشته اویوازې دهمدې لامله چې دزړه ناري دي په زړه اثر کوي مګرځینې نور چې څه قدرته په تکلف اودصنعت په زور جوړشوي ښایست لري خود لبري اودلر بایي نه لري .

لومړی قسم شعرونه :

(۱)

په سرولبانودې پیزوان وهي تالونه کنه
زلفې جالونه کنه

* * *

سترګې دې توري جلې زلفې سمسورې جلې
ستاپه تندي کښې عجب خوند کاشنه خالونه کنه
زلفې جالونه کنه

* * *

وخت دبهاردی جلې وطن ګلزاردی جلې
راځه چې دواړه دباغچووکړوسیلونه کنه
زلفې جالونه کنه

* * *

بې تامې تاب وي کله په ماکښې آب وي کله
ماپه شاکړي ستاغمونه غرونه غرونه کنه

زلفې جالونه کنه

* * *

دباره خان خبرې درومرجان خبرې

زمادشعرنه قربان شه نور شعرونه کنه

زلفې جالونه کنه

(باره خان)

* * *

(۲)

چپې مې په زړه ځې دغم داســې داسې

ژوندون مې کړ تنګ ستاستم داسې داسې

نه پاتې مجنون، نه فرهاد نه شیرین شه

فــنا شوپهٔ عشق کښې عالم داسې داسې

سیلاب مې داوښکو پهٔ مخ ځې همیش

بهیزي له سترګو مې نم داســې داسې

مین دې د دریم ای ماه جبــینې

کړیــزم مدام خورم قسم داســې داسې

غمازمې پریباسي دغم پهٔ خندق کښې

زهٔ غواړم مدام ستاکرم داسې داســې

نو روزه ! مشال دعمل ځانته بل کړه

شته ځای دخطرپهٔ تورتم داسې داسې (نوروز)

(۳)

مسته پهٔ خندا دجینکو پهٔ مخکښې میـــره ځي
خیال یې پهٔ چانشته دی دټول مالت کجیره ځي

* * *

مسته چې منګی په تندي کښیږدي نیغه نیغه ځي
مخکښې شي له نجونوګودرغاړې ته بیدریـــغه ځي
واړه عاشقان یې له دنیا څخه بې تیـــغه ځـــي
دالکه کوتره له دې ټولو هـــــواګـــــیره ځـي

* * *

مه کوه خونکاړي دومره کبـــرپهٔ خوارانوته
رحم کرم بویه پهٔ بې وزلـــو عاشـــقانـــوته
مه اخله آزاردکـــباب شوو پتنګـــــانوته
ودې سوم پهٔ شمع سرې لمبې مې دضمیره ځي

* * *

وه دنجونومیرې ته لاځومره لوی دمـــاغ لرې
زهٔ دبن طوطي یم تهٔ دسروګلو نوبـــــاغ لرې
تاته کتی نه شم پهٔ تندي کښې بل چراغ لرې
نجونې دمالت واړه داستادوروسته څیره ځي

* * *

وخت دپسرلي دی وطن ټول دګل پهٔ څیرشنه
سخت ساعت دژمي دهرچالهٔ زړګي هیرشـــنه

وزی چې بلبل وُدګلاب پهٔ پرخه سیرشنه
نن دباغ پهٔ لوړې هغه ستااشنا خانمیره حۍ
(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت پهٔ زور جوړ شوي:

(۱)

خط پهٔ مخ دصنم راغی که میاشت ګیرشوه پهٔ هاله کښې
دایې غابښ پهٔ خوله کښې زیب کا که ژاله شوه پهٔ لاله کښې
هسې رنګ سحرجادوکاپهٔ نظر دشهلاسترګو
نه یی سیال پهٔ هند کښې شته دی نه ثاني پهٔ بنګاله کښې
لکه ونبلي مرغی چې پهٔ سست دام دسلو لومو
هسې زهٔ پریشانوزلفو، کښې ایستم پهٔ کشاله کښې
دازمالهٔ غمه شین زړهٔ پکښې خیال دیاردلبر
هسې رنګ زیب وزینت کا لکه می پهٔ شنه پیاله کښې
ماویل عین ګنه ګل دی دغنچې پهٔ لمن نغښتی
که مې کوت یوګل اندام ژپروت پهٔ سبزه دوشاله کښې
سرترپایه تیغ دهجرلکه نی سوری سوری کړم
ځکه یم مدام داهسې پهٔ فریاد وپهٔ ناله کښې
که یارغواړې هومره ژاړه څودرځۍ عبدالحمیده
داپهٔ داچې درمونده شي پهٔ دریاب نه پهٔ ناله کښې
(حمید)

* * *

(۲)

داحسینه پري مسته پهٔ خواراغـــــله
که ومځکې ته سپوږمۍ دسمـــاراغله
پهٔ رونړتوب زمـــاداوښوشبـــنم نـــه دی
غنچې خوله چې دګلا رخ پهٔ خندار اغله
دجنون زنځیر مې پر یووت وګـــردن ته
چې پهٔ زړهٔ مې ستادزلفوسودا راغـــله
چې دې تیغ دغـمزی واچـاوه وځنلې ته
زهٔ هغه ساعت شوم پوه چې قـضا راغله
پـــهٔ ژړا بـــه مـــې لمن لنـده وې ډیره
کهٔ څرګنده مې پهٔ سترګوشـها راغـــله
خانګل ګل دمضمون ټول ترهسې حـدکړ
چې بلبله دفار سي پـــــهٔ ژړا راغله

(خانګل)

(۳)

داپهٔ خوب کښې رابنکاره شو ددلبـر مخ
که پهٔ ابرکښې بنکاره شودقمـرمـــخ
چې یې ولیده داستاجوهردغـــابنـو
پټ له شرمه پخپل آب کښې کړګوهرمخ

له حیادې غټ ومخ تـــه کـــتی نـــه شم
کله لیدپهٔ خوږوسترګوشي دغـــــــرمخ
راپهٔ یادچې دې دسروشونډو خوازهٔ کړم
ټکوم لکه مګس عبث خپل سرمـــــخ
قلندر دمبـــراهلـــته عـــاشق بولـــه
که یې ونیو ســـــتا باڼوته دټپـــرمخ

(قلندر)

* * *

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوې وي چې ځینې شاعران دځینو اشعاروپهٔ جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیدا کړي او پیوندیې کاندي نو وروسته تر ډیرو لیمونو اوکوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصنعت پکښې له ورامعلوم وي اولکه چې یو شاعروایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جگر کم کند

* * *

دا منظومه هم پهٔ ډیرې جګرخونې او ډیرو فکرونو جوړه شوې وي نودغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګر است اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر دروانې طبع خاوندیې نه شو بللی.
ځینې نورشاعران داسې وي چې دوي ته دجمال یاحقیقت پلوشه پهٔ یوه

شي کښې ځان ښکاره کړي يايوبل نفسي او قوي عامل پيدا شي نو عواطف او احساسات پهٔ جوش راشي او بې له څهٔ بندش اوتأمله دزړهٔ الهامات پهٔ خوله راځي دازاز اشعار ساده وي اوکه رنګين پهٔ اوريدونکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر وجادو وي. دغه راز شعرونه لکه چې پهٔ ملي سندروکښې وينو د ديوان دخاوندانو پهٔ اشعارو کښې يې هم ډيرې نمونې مومو او درحمان بابا اوحميد ، دخوشحال او عبدالقادرد عليخان او ډيرو نوروشاعرانو پهٔ ديوانوکښې ډير سوزان اومؤثر شعرونه شته اوداځوک نه شي ويلی چې عروضي اشعارله صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

پهٔ ملي سندروکښې هم کله کله ډير تشبيهات او استعارات وي مګر سړی پوهيږي چې پهٔ دې شعرکښې سلاست او رواني، جوش او مستي عواطف اوجذبات شته‌اودشاعردزړهٔ نغمه ده ،دنمونې پهٔ ډول داځو بيته وګورئ:

ياتيك ستا پهٔ جبين دی ياســـترګه دسباده
يا جام دچين ماچين دی ياسپينه خوله زيباده

* * *

ياعـــــطر دګلابـــو ياستادمخ خولې دي
يا تـــورې دفـــولادو ياسترګې دليلې دي
ياکيـــف دی دشـــرابو يـابنګ دبنګالی دي
ياهجرسخـــترين دی ياتبـــــه ياوباده
ياباغ د ښکلـوګلـــــو ياستابښکلی کاکل دی

اوازدی دبـــلبلـــــو یازهٔ دحمید ګـل دی
یـــاتیغ دغوڅولـو یا ستاخوني چارڼدل دی
یا دامرغ زریـــن دی یـــــاهغه محبوباده

(حمید ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې پهٔ ملي او زانو کښې ویل شوي دي پهٔ عروضي اشعاروکښې هم ډیرساده اوبې تکلفه اشعارمومو چې دزړهٔ له تأثیره پیدا شوي او پهٔ زړهٔ اثر کوي چې یوه نمونه یې داده :

سحرباده ! د آشنا پهٔ کوڅـه ورشـــــه
زما دپاره پکـښې وګـرځه کوترشـه
لوی وکم چې وي ټول ووینه پهٔ سترګـو
پهٔ احـــوال سره دهـــریـــوه خبرشـه
هریوه چې زمـــــاله حاله پوښتیـــدلې
پهٔ ژړا ورته پهٔ اوښکو کـښې احمرشه
که خبرې زما دپـاره درته وکړي
مخ راکوز کړه زما ولوري ته چپرشه
دنسیم پهٔ رپادې ښه نهٔ شي رحیـــــمه
د دلدار پهٔ لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحیم هوتك)

بله نمونه :

راشه راشه ستاتر دواړوسترګوڅارشم
هم ترمخ دې پروانه غوندې نثار شم

دزړه ولې مې پهٔ تاپسې پرې کیږي
راته وګوره قربان دې تردیدارشـــم
شیریني به دې دوصل هیره نهٔ کـړم
که هرڅوغربت زده اوخواروزارشـم
چې دې خیال پهٔ زړهٔ کښې رایشی دننه
اورمې واخلي پهٔ نارواوپهٔ کوکارشم
داخترپهٔ ورځ که مخ راته ښکاره کړې
قرباني به دې پهٔ مینه درخسارشـم
جنتو نه پهٔ خاطر کـــله رادرومـي
چې پهٔ شوق ګلهستادحسن پهٔ ګلزارشم
ستاوصال پهٔ بخاراکښې رحیم بیاموند
صدقه ترتـپـولـــوځمکودبخـارشم

(عبدالرحیم هوتك)

دغه دوه ډوله شعرونه چې پهٔ یوه ډول کښې رښتیاني عواطف وي اوپهٔ بل کښې نه وي داسې مثال لري: لکه چې یوشاعر دخپلې محبوبې یادخپل اولاد پهٔ مړینه کښې مرثیه جوړه کړي اویوبل شاعر دکوم لوی اومعتبرسړي پهٔ مرګ کښې دصلې اومکافات د پاره مرثیه ولیکي او کوښښ وکړي چې ډیر اوصاف ورپورې وتړي اوډیرشعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړهٔ درد اورښتیانی عاطفه چې پهٔ لومړنی مرثیه کښې وي پهٔ دې کښې نه وي. یعنې دوهمه مرثیه نور هرڅهٔ لري مګر دزړهٔ رښتیانی تأثرنه لري اوپهٔ پردي غم ژړاوي.نوداشعر هیڅکله

هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نهٔ شي رسيدلی ځکه چې هغه روحي اتصال اورابطه چې پهٔ لومړي شعر کښې دمړي اوشاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته او همدغه شی حقيقي او غير حقيقي ادب يوله بله بيلوي اوبيل بيل قيمت ورته ټاکي .

دعواطفو تجلي اوظهور:

کله يوشاعر د ډيرښهٔ تأمل اوفکرخاوند وي مګردانه شي کولی چې نور خلك دخپلو افکارو او تأملاتوپهٔ ښهٔ والي اوښايست متأثر کاندي ځکه چې دده عواطف کهٔ څهٔ هم صدق پکښې وي مګردتجلی اوظهوردرجې ته نه وي رسيدلی .دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري.ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داور لمبه رنا کوي اوناري طبيعت لري لکه : وطنيت، حب ، غم اوداسې نور... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکار اواجتماعي نظريات يخ اوساړه وي چې پهٔ هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نهٔ پيدا کيږي نوموړدانه وايو چې يو اديب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دې پکښې پيدا کاندی بلکه داو ايوچې پهٔ کومه موضوع کښې چې دی داخليږي څومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دې له تأثيرلاندې راولي اوپاپهٔ دې کيږي چې خپل تأثر پوره اوواضح وښودلی شي.

پهٔ همدغه برخه کښې اديبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري دځينوعواطف ډير تيز اوبارز وي دځينونهٔوي ، پهٔ ځينو کښې شعري

طبیعت قوي وي او په ځینوکښې ضعیف وي.

دوه تنه ادیبان به وي چې په تاریخي رجالو کښې به په کوم یوه څه لیکي یوبه یې لکه یومؤرخ داسې تصویر کړي چې خپل دغه تاریخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي هغه ہل به ورته په شعري سترګه وګوري اونفسیت به یې په نظر کښې ونیسي لکه چې په سیدجمال الدین ډیرې مقالې اونظمونه ولیکل شوه چې په ځینو کښې ادبي خواته تمایل لیده کیږي اوپه ځینو کښې تاریخي خواقوي ده او دهرچاشاعرانه مزاج پکښې خپل خصوصیت ښیی .

دعواطفو ثبات اونه را لویدې :

ځینې لیکونکي او شاعران وي چې عواطف یې ثبات اودوام نه لري یعنې دیوه مضمون اویوه شعرآغاز اوانجام یې ډیرفرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږ والي څخه ابتذال اوپیکه توب ته رالویږي یوبیت یایوه مصرع یې ډیره ښه او مؤثره وي مګرېل بیت اوبله مصرع یې هغسې نه وي اوپه ویناکښې یې دادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې ټیټې وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په وینا کښې دې له سره تراخره پورې یورنګ او یوآهنګ موجود وي ځکه چې په دغه ډول یو راز والي هم دبلاغت له اصولومخالفه خبره ده اولکه چې دکلام رالویده او ټیټوالی عیب دی یورازوالی یې هم عیب دی اوملال راولي نوپه لیکونکي لازمه ده چې له یوه صورت نه ہل صورت ته انتقال وکړي اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکارالبته په تغزلي

اشعاروکښې اسان معلومیږي ځکه چې یوخوداراز اشعارلنډوي بل پکښې دیوهٔ مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګرپهٔ قصایدو کښې ګران ښکاري.

خیال :

وایي چې خیال یوه قوه ده چې غیر مرئی شیان اوهغه شیان چې مشاهده یې نه شو کولی زموږ له نظره تیروي مګرداتعریف پوره نه دی اودغه راز معاني پهٔ یوهٔ منطقي تعریف کښې راوړل کیږي هم نه .

نو وروسته به یې دبحث پهٔ ضمن کښې رنګونه او ډولونه څهٔ نه څهٔ وښیو،خیال پهٔ ادب کښې یوخاص مقام لري اوپهٔ عواطفو کښې ډیرتاثیر پیدا کوي که فرضاً کله موږ یوخبر واوروچې پهٔ کوم ځای کښې څهٔ طوفان پیښ شوی چې دومره خلك مړهٔ او دومره کورونه وران شوي دي داخبره راباندې دومره اثر نهٔ کوي لکه چې دغه حادثه دکوم ادیب او شاعر له قلمه پهٔ ادبي ډول رسم شي اوله تخیل نه پکښې کار واخستل شي.

ادبي خیال پهٔ درې ډوله دی :

(١) مبتکرخیال :

داهغه شی دی چې دانسان ادراکاتوته یونوی صورت ورکوي اواکثرشاعران یې دتشبیه واستعاري پهٔ ډول پخپل کلام کښې پیدا کوي لکه دحمید دابیت :

دازماله غمه شین زړهٔ پکښې خیال دیاردلبو
هسې رنګ زیب وزینت کالکه می پهٔ شنه پیاله کښې

* * *

مګرکهٔ څوك دکلام پهٔ موضوع او اسلوب کښې دتخیل له ابتکار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل ته چې پهٔ تشبیه اواستعاره کښې وي زیات اهمیت لري او دتخیل دغه راز بداعت ډیر لږ او نادر هم وي چې یومثال یې دیوه انګلیسي شاعر یو شعردی چې ددنیا لوی لوی خلك دسعادت پهٔ طلب کښې پهٔ دې ډول تصویروي :

یو ښاردی چې دیوالونه یې ډیر جګ او در وازه یې ډیره وړه او تنګه ده ،داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلك ورپسې ګرځي دې دروازې ته یو لوی حربي سړی راځي چې ډیر هیوا دونه یې فتح کړي دي اوپهٔ ډیر ودښمنویې بری موندلی مګرددې لامله چې عسکري لباسونه اواسلحې یې پهٔ غاړه دي پهٔ دغه دروازه نه شي ننوتلی او حیران دریږي.

وروسته تردهٔ یولوی عالم له خپل علمي لباس او غټو غټو تالیفاتوسره راځي اودی هم پهٔ دغه دروازه دخپل ځان دځاییدو امکان نه وینې، پهٔ دهٔ پسې نور دسیاست او مال خاوندان رارسیږي او هریودلته حیران دریږي چې څهٔ وکړم؟ پهٔ دی حال کښې یوه کوچنۍ جنۍ راپیدا کیږي او پهٔ ډیرې خوشحالۍ پهٔ دغه دروازه ننوځي اوبیا څهٔ شیبه وروسته بیرته راوځي دوي ته وایي چې ولې ولاړ یاست ؟ دوي وایي دروازه وړه ده او موږ نشو ننوتلی، هغه وایي کالي اواسبابونه وغورځوئ او ننوزئ! دوي یوبل ته ګوري اومتردد کیږي مګر جینۍ اصرارکوي چې هلئ زرشئ چې ډیر عجیب ښاردی او هرڅهٔ پکښې شته، پهٔ دې ډله کښې یو تن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې دهٔ ته ګوري

هرځهٔ لهٔ ځانه لرې کوي اوښارته داخليږي

* * *

د دې شعر ښايست او جمال دتخيل له ابتکاره پيدا شوی او دتخيل ابتکار پهٔ اصل مضمون او دبيان پهٔ اسلوب کښې ځای لري.

پهٔ پښتو کښې هم چاپهٔ ارزو باندې څهٔ ليکلي چې خلاصه يې داده :

هلته لرې دغره پهٔ لمن کښې دلمر پلوشو ته څهٔ شی ځليده، ماګومان کاوه چې کوم ډير قيمتي څيزدی اوله کوم معدن څخه کومه قيمت بهادانه راوتلې ده پهٔ همدې ګومان ور روان شوم او ډير خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښې يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هيڅ نشته داوه زما ارزو او دارزو آغاز او انجام .

* * *

دلته هم پهٔ اصل موضوع کښې يوتخيلي ابتکار ليدهٔ شي.

(٢) مصورخيال :

څهٔ شی چې يو اديب يې پهٔ سترګو وينې اوپرې پوهيږي نوچې هغه دخپل خيال پهٔ مرسته تصوير کړي مصورخيال ورته وايي مثال يې دادی:

يوه سړي دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه بهٔ يې ترسبا پورې تبه وه چاور ځنې دا حوال پوښتنه وکړه چې تبه دې څهٔ وخت او څنګه وي ؟ده وويل يوه حياناکه ښځه ده چې دشپې پهٔ توره پرده کښې زيارت ته راځي او سبا دوخته بيرته ځي .

(۳)مفسر خیال :

کله چې کوم ادیب په٘ یوه شي کښې څه٘ روحي یا ادبي کیفیت حس کړي اوله مادي مشاهدا تونه پټو اومعنوي مشاهدا توته انتقال وکړي لکه چې ځینې ادباء دیوه سیندیایوه غرهٔ له لیدوځنې ځینې تاریخي واقعاتوته ولاړشي او دتیروحوادثواوزاړه عظمت تجلیات پلکښې وګوري نو دامفسر خیال باله شي چې یو مثال یې دادی:

په٘ لمن دتـورو غرو نو دخیبر وادي را ګیره
لکـه تور دیوان چې کښینی له پري نه ګیر چاپیره
پټ پنهان هره ذره کښې دخیبر خوئي داستان دی
یو تاریخ یې په٘ مخ لیك دی یوياداشت دتیر دوران دی
دروپه٘و رودغرونوخواکښې یوکاروان روان سفر کړي
دارایادمې په٘ زړګي کښې دتیرشوي دورمنظرکړي
یوه درځ به چیرې دلته دمحمود کاروان روان ؤ
ګـردغبار دده دفوج به رسیدلی ترآسمان ؤ
دتکـبیرنـارې اوچتې اورېدلې دې جهان وې
د دې ملـك ذرې ذرې به له دهشته په٘ لړزان وې
پـــهٔ دې خاوره دي تیر شوي دبابر،غوري فوجونه
ابدالي،نادر راغلی پرې به فخر کړي داغرونه

سید رسول (رسا)

وروسته تردې چې دخیال ډولو نه څه٘ نه څه٘ وښودل شوه باید ووایو

چې تخیل دشعر یوداسې عنصر اورکن دی چې که ووایو شعر پهٔ حقیقت کښې بې له تخیله بل شی نهٔ ی هم ورسره ښایي . همدغه تخیل دی چې جهان او دجهان هره ذره شاعرته له نور عالمه پهٔ بل رازښیي چې کله یې له ځمر اوسپوزمی سره پهٔ خبرو را ولي اوکله یې دګل پهٔ خندا ، دشمع پهٔ ژړا، دنسیم پهٔ پیغا مونوپوهوي . یووخت ورته ډك سیندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته دیوه مظلوم څوقطرې اوښکې لکه یو سیلاب داسی وښي . که دغه شاعرانه خیال لهٔ شاعرسره ملګری نهٔ وي شاعربه هم لکه نوردغه جهان ته پهٔ عادي نظر ګوري اوهیڅ شی به پرې دومره اثر نهٔ کوي. همدغه خیال دی چې شاعر ته ډیرپټ اومرموز شیان ښکاره کوي او هغه څهٔ چې عوام بلکه خواص یې هم نه شي لیدای دی یې وینې او تعبیرونه ورکښې کوي همدغه تخیل دی چې شعراوفلسفه دواړه ترینه پیدا کیږي اوپهٔ شاعروفیلسوف دواړو کښې لیدل کیږي .کوم فلاسفه چې پهٔ فلسفه کښې دابتکار وایجاد قوت لري هغه ارومرو دتخیل خاوندان دي اوله تخیل نه ډیرکاراخلي نوویلی شو چې پهٔ نیوتن او ارسطو کښې هماغه قوي تخیل موجودؤ، چې پهٔ هو مراوفردوسي کښې موجود ؤ مګرد استعمال پهٔ طریقه کښې فرق ؤاو مقصد وغرض پکښې بیل ؤ دیوه فیلسوف تخیل دمسایلو پهٔ حل کولو او تحقیق کښې صرفیږي مګر دیوهٔ شاعرتخیل داحساساتواوعواطفو دتحریك د پاره پهٔ کار لویږي . ځینې محققین وایي چې له شعري خیالاتونه فلسفه پیدا کیږي اوله فلسفې نه بیا علم پیدا شي یعنې شاعرانه خیالات او فلسفه او علم داسې مثال لري لکه دسپیدو چاودلو

دوخت او دلمانځه دوخت اودلمرختورنۍ نوپهٔ دغه ترتیب هماغه شاعرانه خیالات چې څهٔ قدرزیات روښانه شي فلسفه شي اوپهٔ فلسفه کښې چې زیاته رڼایي پیدا شي علم شي پهٔ دې اساس سړی حکم کولی شي چې دبشردمعرفت تاریخچه له شعره څخه شروع کیږي اوپهٔ علم ختمیږي.

هومردیونان معروف شاعر پهٔ داسې عصر کښې پیدا شو چې دفلسفې څهٔ پته نهٔ لګیده اودغه نوموړی شاعرله حکمت او فلسفې نه دمخه دنیا ته راغی مګر وروسته تردهٔ ارسطو ددهٔ دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او ددهٔ پهٔ کلماتو استشهاد کوي.

کینرودفرانسی یو لیکونکی لیکي چې دهومرپهٔ اشعارو کښې د انسان اوعالم حقیقت او دهرشي اساس موجود دی .

که سړی څهٔ قدرته دقیق شي نو دعقل اوفکر مانې پهٔ خیال ولاړه ده اوخیال پهٔ علوموکښې زښت ډیر دخل لري، نور علوم خولاپریږده هغه علمونه چې دعقل پهٔ نزد بیخي منلي دي لکه ریاضي اوهند سه داهم دانسان له خیاله پیدا شوي دي، که چیرې له یوهٔ ریاضي دان څخه د «واحد » دتعریف پوښتنه وکړو چې دریاضیاتوابتدا او انتها ګڼل کیږي یادهندسې دیوهٔ عالم څخه د «نقطې » تعریف وغواړو چې ټول خطوط ورڅنې پیدا شوي اوله خطوطونه بیا طول وعرض وعمق یعنې مقایس ثلاثه پیدادي یقین دی چې دا دواړه شیان «واحد - نقطه » به یوداسې شی راوښیي چې بې له خیاله به بل وجود نه لري اویوتخیلي شی به وي.

دا چې موږ یوکاڼی دحس او عقل پهٔ مرسته پهٔ تحجر او تجمد پیژنو

داهم یو خیال دی او دانسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.

تخیل سره لهٔ دغو مره اهمیته چې پهٔ شعروادب کښې یې لري که څوک یې پهٔ تشخیص کښې وغولیږي اوله اوهامونه یې فرق ونکړی شي یایې بیځایه استعمال کړي نوشعربیخونده کوي اوقیمت یې راتیټوي ځینې اوهام چې ځینو شاعرانو پخپل شعر کښې راوړیدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعرنشي ویلی بلکه واهمي کلام یې بللی شي لکه امراء القیس چې پخپل یوهٔ شعرکښې وایي :

اتقتلنی والمثرفی مضاجـــعی

ومسنونة زرق کانیاب اغوال

مطلب یې دادی چې رقیب به ماځنګه مړکړي چې زما پهٔ خوا کښې دیمن مشرقي توره اینښې ده او داسې نیزې راسره دي لکه دغو-لانوداړې،نودلته غول او دهغه داړې یو محض وهمي شی دی چې ښایي بې امرالقیس بل څوک تړي ونه ویږي که څوک تخیل یې ځایه استعمال کړي نوهم ښهٔ نهٔ ښکاریږي مثلاً یو شاعر دبهاراو پسرلي پهٔ صفت کښې د دې پهٔ ځای چې شنهٔ چمنونه زیږ اوسرهٔ ګلان، آبشارونه وستایي اوله تمثیل څخه کار واخلي دتخیل خواته زوروکړي اوخیالي شیان تصویروي یادیوهٔ چاپهٔ مدح او ستاینه کښې دهغه واقعي او حقیقي صفات پریږدي اود تخیل پهٔ زور ورته خیالي اوصاف پیدا کوي او ورپورې تړي یې چې هیڅ حقیقت اوواقعیت پکښې نهٔ وي نوداهم پهٔ شعر کښې عیب باله شي او دخیال بیځایه استعمال بلل کیږي .

تمثیل :

تمثیل دې ته وایي چې شاعر او ا دیب یومضمون یابوه معنی داسې بیان کړي چې اصلي صورت یې سترګوته ودریږي .

تمثیل هم پهٔ شعرکښې یو اساسي جزء ګڼل کیږي اوزښت ډیر اهمیت لري ارسطووایي چې شعر پهٔ تمثیل او محاکات ولاړدی نوکه پهٔ کوم کلام کښې داشی نه وي هغه شعرنه بلل کیږي دهمدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې لیکي چې یوله هغو شیانو څخه چې انساني غرایزبلل کیږي دتقلید حس او دتمثیل ذوق دی نوهر کله چې شعر هم یوډول نقل او تمثیل دی دانسان پهٔ طبیعت ارومرو اثر کوي اوانسان ورځنې خوند و حظ اخلي نودارسطو پهٔ نظریه دشعر دتأثیر سبب تمثیل دی.

کوم شعر چې له تمثیل نه پکښې کار اخستل کیږي هغه دیوهٔ رسم مثال لري چې باید دموضوع دقیق نکات پهٔ نظرکښې ونیول شي اوله اصل سره مطابقت ولري .

پهٔ تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یاواقعه وي اوکله داحساساتو او تمایلاتو تمثیل پهٔ نظر کښې وي پهٔ دغه وروستیٔ حصه کښې شاعرله رسام څخه مؤفق دی اوځینی نفسي کیفیات شته چې پهٔ رسم کښې نه راځي او پهٔ شعر کښې راځي .ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر پکښې له تخیل څخه هم ډیر کار اخلي مګرپهٔ ځینو کښې یوازې تمثیل وي اوله تخیل نه هیڅ کارنهٔ وي اخستل شوی .

پهٔ ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تمثیل ښهٔ قوي وي او حقیقت پهٔ نظر کښې ښهٔ مجسم شي.

دتمثیل پهٔ باب کښې دشعرښهٔ نمونه کهٔ ګورئ نودښاغلي رښتین دباغ نندارہ وګورئ چې دکابل مجلې پهٔ (۱۷٦) ګڼه کښې نشر شوې اودتمثیل پوره اقتدار پکښې معلومیږي .

دتخیل زور اوقوت کهٔ پهٔ پښتو اشعاروکښې لټورئ نو د ښاغلي خادم پهٔ اشعارو کښې یې ښې ښې نمونې شته،داحساساتواوعواطفوصدق او تجلي دښاغلي بینوا پهٔ «بې وزلي شرق » کښې و ګورئ چې دشاعر دزړهٔ درداورښتیانی تأثر پکښې له ورامعلوم دی اوپهٔ همدغه شي دې شعر لوړ قیمت پیدا کړی دی.

د دې بحث خلاصه :

دشعراو ادب اصلي عناصر اواساسي اجزاء دمعنویت پهٔ لحاظ دادي : عاطفه، احساس، خیال تمثیل. نوپهٔ هرشعرکښې چې دغه شیان یایوله دغوځخه موجود وي هغه شعردی او پهٔ انسان باندې اثرکوي پهٔ کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته اویوازې رنګین الفاظ او شعري صنعتونه پکښې دي هغه لکه یوتش ښایسته لستونی داسې وي اوکوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کیږي .ځینی کسان به وي چې تش ښایسته لباس به هم ورته ښهٔ ښکاره کیږي اوننداره به یې کوي مګر ځوک چې پهٔ شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نهٔ قانع کیږي اویوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصر و ځخه پکښې غواړي.

دپښتو اشعاروته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی پهٔ لحاظ پهٔ کښې غورکوي معلومیږي چې صنعت ته پهٔ ضمني نظر کتل شوي اودمعني لورته زیاته توجه مو جوده ده یعنې ضرور پکښې یانور

عواطف او احساسات وي يا يوعالي تخيل او لوړه مفكوره پكښې ليدل كيږي يالهٔ ښهٔ تمثيل او تصوير څخه پكښې كار اخستل شوی وي . او څينې اشعار خولاداسې وي چې دغه ټول معنو ي مزايا اوښيګڼې پكښې سړی مومي اودبليغ او عالي ادب ښې نمونې يې ګڼلې شو.(۱)

عاميانه بلاغت :

څوكاله دمخه ديوهٔ لوی سړي پهٔ مجلس كښې دغرودخلكوپهٔ پوهه او هوښيارئ خبرې كيدې دې سړي چې دهيواد پهٔ يوه غرنی حصه كښې ديوه سترحاكم پهٔ حيث شپې ورځې تيرې كړې وې هغه خلك يې ډيـــر زيات ستايل او مكرر به يې ويل چې دوي پهٔ خبروله هرچانه ښهٔ پوهيږي خوكه څوك له دوي سره ددوي پهٔ ژبه وغږ يږي اومفاهمه ورسره وكړي.پهٔ همدې غرو رغو كښې داسې خلق شته چې سړی يې خبروته حيران پاته كيږي او دتعليم له خاوندانونه يې پهٔ وينا كښې څه فرق نه ليدل كيږي .

دابحث لانه وُقطع شوی چې دهماغه ځای څوتنه تور زيري اوسپين زيري راغله او دمجلس خلك د دوي او ضاعو اوخبروته دتير بحث پهٔ اثر كښې ښهٔ متوجه شوه چې ودرې دوي څهٔ وايي ؟ اوځنګه ګړيږي ؟ دوي دخپل دغه حاكم له څهٔ مودې مفارقت څخه چې درنځورتيا پهٔ اثر كښې پيښ شوی وُخپل خپګان ښكاره كړ اوبيايې خواهش وكړ چې كه صحت يې ښهٔ وي بيرته ورشي او ددوي اداره پخپل لاس كښې ونيسي مګر

(۱) دښاغلي (مجروح) (ښينوا) (خادم) (رښتين) اشعار ددې خبرې تصديق پهٔ ښهٔ شان كولی شي.

دامقصد يې په دې ډول ادا کړچې زموږ په ملك کښې مشهوره ده چې په يوه غره کښې که تر(۷) کالو پورې دسړې غږ وانه وريدل شي دهغه غرهٔ ماران ښامارانِ کيږي اوپخپل مينځ کښې يوله بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړيږي اويودبل غوښې خورو.

دې خبرې په ما اثروکړ اوزهٔ يې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلك اوهغه کسان چې په توروتکو نه پوهيږي اودفصاحت وبلاغت نوم يې هم نه دی ارويدلی پخپله وينا کښې دبلاغت خاوندان دي اوپه خبرو کښې يې شعري او ادبي کيف ليده شي.

وګورئ دغه سړي له يوه ادبي منطق او تمثيل او تشبيه نه څومره ښه کار واخيست اوخپل مقصد او مطلب يې دبلاغت له اصولوسره سم داسې ادا کړ چې دخپل مراد کنه او انتهايې حدته ورسيده چې ديوهٔ مقصد همدغه رازبيان ته بلاغت اوويونکی ته يې بليغ ويل کيږي.

که څوك د پښتنوپهٔ جرګواومرکوکښې ناست وي او د دوي خبرې يې اوريدلې وي هغه ته به پهٔ عاميانه محاورو کښې دغسې ډيرې نمونې يادې وي اودابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هر وخت له دغسې ښوښوتمثيلواوملي روایاتوکاراخلي .دخپل مقصد دپاره لومړی يوموافق تمثيل او ادبي استدلال پيدا کوي بياخپله خبره پرې سپروي ، د دوي د بلاغت زوراوقوت پهٔ همدغو تمثيلو او روایاتو يامتلونو کښې وي او تشبيهات اواستعارې يې هم خورا قوي وي، هغه څوك چې پهٔ مرکوکښې دخبرو حق لري او دملي مجالسو خطيبان او بلغاء بلل کيږي دخپل مقصد له شروع نه دمخه يو حکايت کوي ياله

ملي رواياتو او عنعناتو څخه دخپل بيان د پاره يوښهٔ تمهيد پيدا کوي وروسته بيا خپل مقصد ته راځي او خپل مطلب بيانوي نوپهٔ دې صورت کښې ددوي وينا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکار نشي کولی او هرڅوک يې پهٔ معقوليت باور کوي کهٔ څوک پهٔ دې مجلس کښې د دوي دخبرې ترديد کوي او مخالفه نظريه قايموي هغه مجبوٗر دی چې دده دمدعا پهٔ خلاف به يو قوی تمهيد اوحکايت پيدا کوي او خپله خبره به قوي ښيي .پهٔ دې وخت کښې نويوه ادبي مبارزه شروع شي او دميدان وړلو د پاره زيات فصاحت اوبلاغت پهٔ کار دی مگر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهيزي اوپهٔ عاميانه ادب کښې ځای لري. پهٔ همدغه قوت دمرکو مشران اووکيلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. د پښتنو دمشری راز هم پهٔ همدې کښې دی چې سړی بايد له ملي عنعناتو او رواياتوښهٔ خبروي هغه خبرې چې دوي پرې قانع کيږي اوهغه استدلال چې د دوي پهٔ افکارو او روحياتو قوي اثر لري ځانته معلوم کاندي دغه راز خبرې ښايي چې موږ او تاسې ته هيڅ ښکاره شي مگر پهٔ عامه طبقه ډير اثرکوي .پهٔ ځينو مجالسو کښې چې زهٔ ناست وم او هلته د پښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي وو. ډيرځله مې پهٔ داسې مواردوکښې چې خلك به يې دخپلو عزيزانو احترام ته رابلل او دابه يې ورته ويل چې خپل کام او خپلو عزيز انوته پهٔ سپکه مهٔ ګورئ يو دبل عذر قبلوي او ننواتوته پهٔ درنه سترګه ګوري ديوه منلي اومسلم دليل پهٔ ډول به يې ويل چې لوخې دخپل کام سپکه غوښته سړيې پــهٔ درباب

کښې وچ شو.دې خبرې به خلك ډير متحسس کړه او زيات تاثير به يې وکړ ، زهٔ ددې خبرې پهٔ سرو برنه يم خبرچې عنعنوي اصل او اساس به يې څهٔ وي ؟مګر لوخې چې ګورم رښتياپهٔ اوبو کښې ولاړې وي او سرونه يې وچ وي . نو داخبرې کهٔ څهٔ هم اصل اوحقيقت ونلري تأثير خولري اوله يوې ډيرې صحيح فلسفې نه پهٔ عوامو باندې زيات اثر کوي.

که څوك غواړي چې خپل مخاطب او اوريدونکی دخپلو خبروله تأثير لاندې راولي نو بايد له هغهٔ سره داسې وغزيزي چې منطق او ادب يې پهٔ هغه تأثير وکړي، تشبيهات او استعارات، تخيل او تصوير ،استدلال او استشهادې دهغه له فکراوذوق سره سم وي او پهٔ نظر کښې يې له مسلماتو څخه وي .

زموږ ادباء او شعراء بايد دې خواته ملتفت وي او پهٔ خپل شعر او ادب کښې له عاميانه بلاغت نه چې دعوامو پهٔ ويناؤ،متلونو او رواياتوڅقصو او افسانوکښې ځای لري پوره کار واخلي ،پهٔ هغوتشبيهاتو او استعاروخپل کلام رنګين کړي چې دوي ورسره اشنادي اوپرې پوهيزي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پيدا کړي او دملت پهٔ ذوق برابرشي.

دپښتو لنډۍ او چاربيتې چې پهٔ هر چاښې لګيزي او عمومي مقبوليت لري يوسبب يې همدغه دی چې له عاميانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبيرات داسې دي چې عام خلق پرې سنهٔ پوهيدلی شي او هيڅ نااشنايې پکښې نهٔ ګوري وينا يې هم دحال لهٔ مقتضاسره سمه وي اوله حيات سره پوره تطبيق لري دمثال پهٔ ډول به يو

څولندې هم راوړو.

دپښتوخوانۍ :

کله چې موږ کوچیاني لنډې او دکوچیانو ټپې اورو پوهیږو چې دالنډې دکوچیانو له حال اوحیات سره څومره اتصال لري، او ددوي حیاتي وضعیت څنګه ښهٔ تصویر وي لکه دالنډې :

اوښانو بیاغاړې کږې کړې

چې پرې سپرې دي سپینې خولې زیږ پیزوانونه

که چاکله دکوچیانو روانې کاږې لیدلي وي چې پهٔ اوښانوباندې پښتنې پیغلې سپرې وي او اوښان یوه خوابله خواغاړې کږوي اوترشاګوري هغه ددې لنډې پهٔ بلاغتي کیف ښهٔ پوهیدلی شي چې دلته ویونکي څهٔ شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړیدی چې له یوې خوا دغه منظره اووضعیت ډیر ښهٔ تمثیلوي اوله بلې خوادې خبرې ته هم تلمیح اواشارت کوي چې اوښان هم ددغو پیغلو د ښایست او جمال احساس کوي اود دوي نندارونه مخ راګرځوي .

پهٔ دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پیغلوستاینه ده ښایي چې ډیر تعبیرات پیدا شي مګر هرتعبیر به دکوچیانو له حال اوحیات سره دغومره موافق نه وي اونه به پکښې دغومره بلاغت موجود وي.

پهٔ یوه بله لنډې کښې یوه کوچې پیغله خپل اشناته وایي:

تردې خروړی سپې راتیـــرشـــه

تردې ملالې خولې به زهٔ درتیږشمه

پهٔ دې لنډې کښې یوشرط او تعلیق لیدل کیږي چې باید مین پې

پرځای کړي او دملالی خولې پهٔ مقابل کښې یوګران کارقبول کړي چې هغه له خر وړي سپي څخه تیریدل دي. پهٔ دې ځای کښې البته ډیر مشکل شرطونه پیدا کیده چې باید پهٔ مین تحمیل شوي وای مګردکوچیانوله حال اوژوند سره به یې دغو مره موافقت نه درلود لکه چې داشرط یې لري.

یوه کوچی پیغله باید هرڅوك له خپل خروړی سپي څخه وډارکړي اوخپل سپی لکه لیوه یازمری خلکوته وښیي.دلته توپك یاتوپونه یادول له حیات سره مناسبت او موافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي پهٔ لفظ کښې موجود دی.

دادهمدغه لفظ اثر دی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډی نه دحقیقت پهٔ نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خروړی سپی نفس دی اوله دی نه تیریدل خدای ته رسیدل دي. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای د دغسی تأویل د پاره به هم څهٔ مجال نهٔ ؤاو دومره ظرفیت پهٔ دې لنډی کې نهٔ پیدا کیدهٔ .

د دې لنډی پهٔ ځواب کې یو دتورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

دسپینی خولی تن راته کیـده
که دچړوپهٔ څوکولاروي دربه شمه

* * *

داهم یو بلیغ تعبیر دی اوله دهٔ سره مناسب ایسي ځکه چې دچړو پهٔ څوکو تیریدل انتهایي مشکلات قبلول دي او سړی پوهیږي چې ددغسې

سختي لاړي يون دومره ګران دی چې له خروړو سپو تیریدل ورته هیڅ دي اوځوک چې داقبلوي هغه پهٔ خروړ وسپیوهم نه ایساریږي.

که سړی پهٔ شعراو ادب کښې ښهٔ غوروکړي د دی فن ټوله ساحري پهٔ یوه ښهٔ او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده کهٔ څوک دخپل مقصد دپاره یوقوي اولطیف تعبیر ومومي چې مبتذل اوپیکه نهٔ وي دې سړي پهٔ یقین سره دشعر او ادب حق پهٔ ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړیده . پهٔ دې تعبیر کښې دانهٔ ده لازمه چې اورمروبه پکښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف او ملاحت اوحسن به پکښې وي اویونوی تعبیراوښهٔ تصویربه ورته ویل کیږي لکه پهٔ دې لنډی کښې :

مخ پهٔ مړوند کله پتیږي
ظالمه یاره سلامي ولاړیمه

وګورئ دلته یوازې یوښهٔ تصویر اوښهٔ تعبیر پهٔ سړي اثرکوي . داد حیاناکوپیغلو عادت دی چې منګی به یې پهٔ اوږه وي اوګودرله به ځي نوچې څوک نارینه پهٔ مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او دریږي، پهٔ دې وضعیت ښایي چې کوم اشنا متأثر شوی وي اوځهٔ ګله یې ورلیږلې وي نودا ورته وایي چې زهٔ تاته سلامي ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ پهٔ مړوندنه پتیږي . ربنتیا وایي لمر چاپهٔ ګوته نهٔ دی پټ کړی دابه دسلامي پهٔ وضعیت ولاړه وي .

پهٔ یوه بله لنډی کښې یومین دخپلې لیلی پهٔ پوزه سره نتکی ګوري اوسپینې خولې ته یې زړهٔ کیږي نوخپله ارزو پهٔ دې ډول ورته څرګندوي:

ستـاپهٔ نتکی کښې شیطان ناست دی
هره شیبه مې ستاخولګی تـه لمسوینه

داخومعلومه خبره ده چې دی پهٔ چل کښې ورځنې خولهٔ غواړي مګرکهٔ ورته ووایي چې خوله راکړه یامې ستاخولې ته ډیرزړهٔ کیږي دابه بوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعربه نهٔ وي نودا دشاعرکار دی چې پهٔ دې خبره کښې خوند پیدا کړي اوشعر ورځنې جوړ کاندي نواول نتکی ستایي بیاپکښې شیطان کښینوي، وروسته تردې نو ورته وایي چې ستاله خپله کوره دي چې ماپهٔ کراره نهٔ پریږدي اوستاخولګی ته مې لمسوي بنایي چې دې خبرې دشعري سحرپهٔ مرسته پهٔ هغې اثر کړی وي او هغې هم ویلې وي :

د سپینی خولې واك مې درکړی .....

پهٔ پښتو کښې اکثره لنډی داسې وي چې دغه راز نازکي اوباریکي هم پکښې نهٔ وي اونه له دغسې پیرایونه پکښې کار اخستل شوی وي مګر پهٔ زړهٔ خوږې لګي اوښهٔ لطف لري لکه چې یومین خپلې مینې ته وایي:

که دنیـایي شـــــرمـــونه نه وای

تابه منګی ووړه به تش درسره تلمه

* * *

دالنډی خومره ساده ده چې هیڅ صنعت هیڅ تخیل پکښې نشته او بې له تشوتللو هغه هم هله چې دنیایي شرم نه وای نور څهٔ نهٔ لري مګرمینه اومحبت پکښې ځای لري اودعاطفې ترجماني کوي ،نودمحبت پهٔ لاره اودمینې د پاره تش تلې بلکه دتلې آرزو هم لطف لري اوپهٔ زړهٔ

اثر کوي .

پهٔ یوه بله لنډۍ کښې یو عاشق خپلې معشوقې ته پیغام استوي چې زهٔ ستادخولګۍ پهٔ امید درځم اوپهٔ هرقیمت چې وي غواړم یې نووایي:

که مې اجل ستاپهٔ خولګۍ وي
سبا کفن پهٔ سرترم تاله درځمه

* * *

پهٔ دې لنډۍ کښې هم دتشبیهاتو او نازکخیالۍ څهٔ رنګه نشته مګر رنګه یې څهٔ کوې خوندیې ګوره ! د خپلې محبوبې ښورجل ته به ډیر خلك پهٔ مختلفو لارو تللي وي خوپهٔ دغه ډول چې د دې لنډۍ خاوند اوویونکی ورځې بل ځوك به نه وي ورغلي هرځوك چې چیرته ځي اوسفرکوي نودلاړې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګر دی کفن پهٔ سر ترې او روانیږي، داتلې شاعرانه تلې دی چې یې له شاعره دبل چاورته نه پام کیږي اوده به هم له پتنګه زده کړي وي.

دمینې او محبت خبرې که هرځومره ساده او بې ساخته وي هغو مره ښې وي پهٔ یوه لنډۍ کښې یومین خپلې مینې ته دکوروراني ښیراکوي او ورته وایي :

کور دې نژدې دیدن دې لرې
دیوال دی رنګه شه چې وریادې ووینمه

مګر سړی پوهیږي چې دابښیراله مینې اومحبته دي اوپهٔ دی ښیراؤکښې عشق اومحبت مضمردی داهم هماغه شان ښیرادي لکه چې یـوه مینه

خپل مین ته وایي :

توتې تـــوتې پهٔ تورورانشې
چې پرهارونه دې ګنهم خوله درکومه

* * *

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پیداکوي سړی به پرې ولې نهٔ خوشحالیږي اوولې به دغسې ښې دعاګانې ښیرابولي؟ رښتیا هم داده چې دمینې اومحبت خبرې ډیرې خوږې دي. که داخبره هرځومره مکرره شي بدمه وړئ ځکه چې مینه پهٔ همدغو مکررو توصیفونوارزي .

پهٔ کومه خبره کښې چې دمینې اومحبت جلوه وي هغه کهٔ پهٔ هر عبارت وي شعردی او همدغسې خبروته شعر ویل کیږي.

یوه معشوقه بې له کومې تشبیه او استعاري خپل مین ته وایي :

سترګې مې ناته تورولـــــې
چې ته رانغلې پهٔ سالویې پاکومه

* * *

څوك چې پهٔ مینه او محبت پوهیږي اودشعر حقیقت اوهویت ته رسیدلي وي هغه به دالندې هیڅکله هیره نه کړي اودلوړو اشعارونمونه به یې وګڼي ، ځکه چې دعشق اومحبت پهٔ عالم کښې چاته ستړګې تورول او دهغه دنهٔ راتلو پهٔ سبب یې بیرته پا کول ډیرلوړقیمت لري.

یوبل ځای یوارمانجن مین وایي :

زماجانان دې را ســـــره وي
پهٔ مادی تیزي دمیروراچلوینه

سړی چې ګوري ډیرخلك وینې چې دپیسو د پاره تیزي چلوي اوځوك ورته هیڅ نه ملتفت کیږي مګر یومین چې دخپل جانان دوصال پهٔ مقابل کښې تیزو چلولوته تن زدي، دده ناراوړې تیزې دعشق اوشعرپهٔ مانې کښې لګیږي اوبو یادګار ورځنې پاته کیږي .

«پای»

تکثیر از:

الذين يقيمون الصلاة ويؤتون الزكاة ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر
سوره احزاب آیه ۴۱
سنه ۱۳۶۰
سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان

M.M. AFGHANISTAN
P.O.BOX 3373
Arlington, VA. 22203
U.S.A.

سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان به هیچ کدام
از تشکیلات مشخص وابسته نبوده بلکه در خدمت
تمام مردم مجاهد افغانستان میباشد.

۱۹۹۴